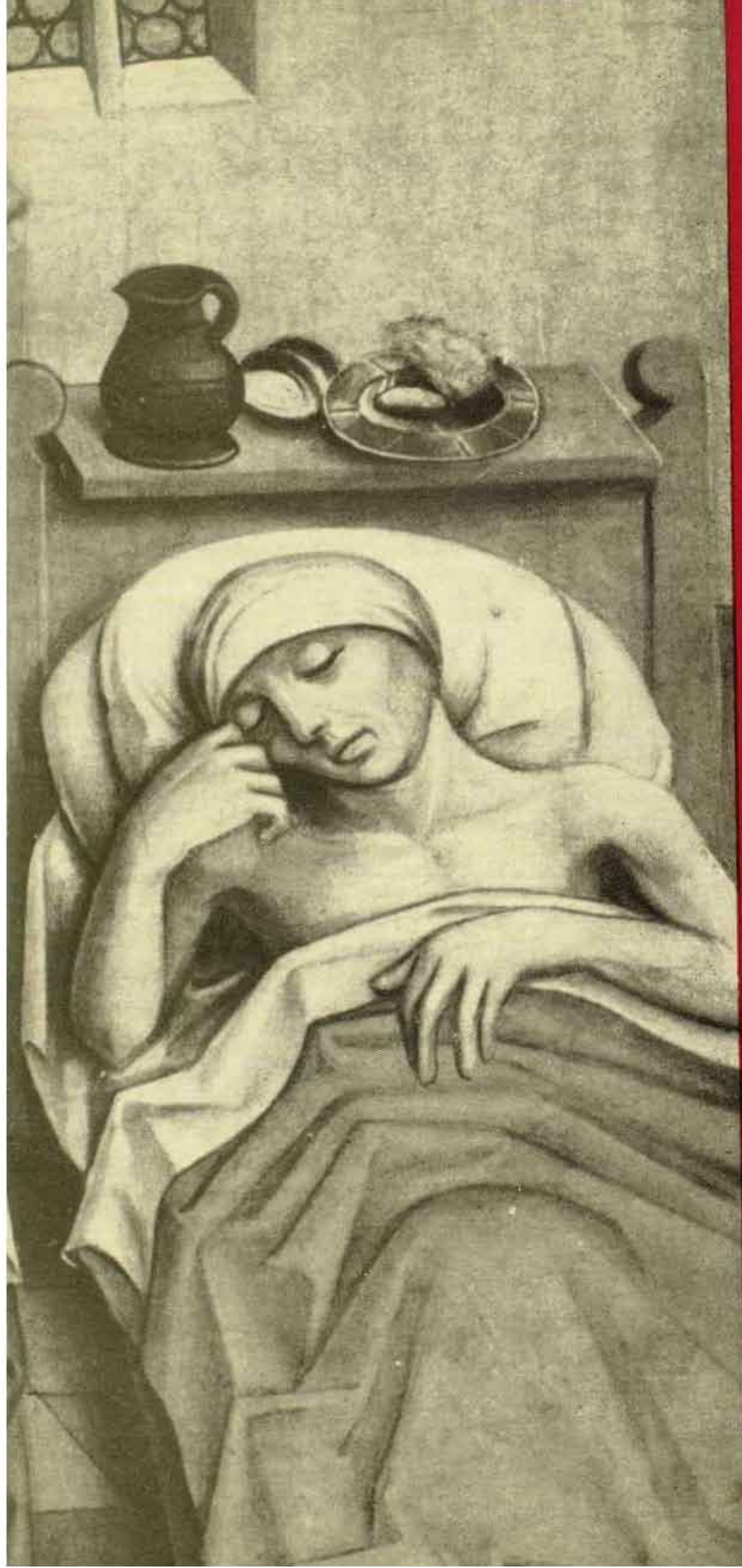

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

3

XV

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA 1967

OBSAH

STUDIE

Soňa Švecová, Príbuzenské vzťahy v Čičmanoch a postavenie ženy v rodine . . .	321
Ján Botík, K problematike rodinného života v oblasti Krupinskej vrchoviny . . .	386
Soňa Kovačevičová, Historickosť a typickosť ľudovej architektúry na Slovensku	417

MATERIÁLY — ARCHÍV

Marie Majtánová — Milan Majtán, K problematike mládežníckych organizácií na Slovensku	454
Milan Leščák, Materiály k pololudovému veršovníctvu na Špiši	465

ROZHLADY

Svetozár Švehlák, Zpráva o metodologickom seminári NÚ SAV o štúdiu ľudovej kultúry v oblasti Karpát	484
Drobné zprávy	485

RECENZIE A REFERÁTY

Sborník SNM, Etnografia 5, roč. LVII — 1964 (J. Pátková)	488
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Со́ня Швецова, Родственные отношения в Чичманах и положение женщины в семье	321
Ян Во́тик, К проблематике семейной жизни в области Крупинского холмогорья . .	386
Со́ня Ковачовичова, Историчность и типичность народной архитектуры в Словакии	417

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Мария Майтанова — Милан Майтан, К проблематике молодежных организаций в Словакии	454
Милан Ле́щак, Материалы по полународному стихосложению в Спишской области	465

ОБЗОРЫ

Светозар Швехлак, Сообщение о методологическом семинаре по изучению народной культуры в Области Карпат	484
--	-----

МЕЛКИЕ ЗАМЕТКИ	485
--------------------------	-----

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	448
-------------------------------	-----

INHALT

STUDIEN

Soňa Švecová, Verwandtschaftliche Beziehungen in Čičmany und die Stellung der Frau in der Familie	321
Ján Botík, Zur Problematik des Familienlebens im Hochland von Krupina	386

K PROBLEMATIKE RODINNÉHO ŽIVOTA V OBLASTI KRUPINSKEJ VRCHOVINY

TO THE PROBLEMS OF THE FAMILY LIFE IN THE AREA OF THE KRUPINA HIGHLANDS

JANO BOTÍK

Katedra národopisu Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Bratislava

Problematika rodinného života, na ktorú chcem vo svojom príspevku poukázať, opiera sa predovšetkým o zistenia získané výskumom v teréne. Považujem preto za vhodné uviesť niekoľko poznámok k metodickému postupu pri výskume.

Získaný materiál vďaka za svoju existenciu záujmu autora o ľudovú architektúru. Ukázalo sa totiž, že niektoré čiastkové problémy ľudového domu a bývania nemožno uspokojivo objasniť bez poznania existujúcich foriem rodinného života a rodinných vzťahov. Spočiatku som sledoval iba pôdorysnú dispozíciu domu, funkciu jeho jednotlivých priestorov, využívanie ohniska, vnútorné zariadenie atď. v súvislosti s rodinným životom, ktorý sa v jednotlivých skúmaných objektoch realizoval. Už aj z týchto, zväčša sporadicky získaných údajov bolo možné zistiť, že proces individualizácie rodiny je javom nedávnym a že v skúmanej oblasti sa až do súčasnosti udržiava vysoké percento viacgeneračných rodín. Pri takomto postupe sa však nedali získať potrebné údaje, na podklade ktorých by bolo možné bližšie klasifikovať rôznorodé formy rodinného života, existujúce v súčasnosti alebo v nedávnych desaťročiach. Preto po prieskume niektorých obcí¹ som sa rozhodol pokračovať vo výskume rodinného života pomocou dotazníkového záznamu, ktorého účelom bolo získať údaje o zložení a početnosti rodinných príslušníkov, o rodinnej segmentácii, dedičských zvyklostiach, existujúcich vzťahoch v rodine, jej vnútornej organizácii, postavení jednotlivých príslušníkov rodiny atď. Keďže časové a finančné možnosti výskumu boli obmedzené, bol som nútený uspokojiť sa s orientačným materiálom zaznamenávajúcim pomery aspoň v jednej obci. Vzhľadom na zvolený postup výskumu a jeho cieľ bolo najvhodnejšie vybrať obec, v ktorej nedošlo ku kolektívizácii. Rozhodol som sa preto začať s výskumom podľa jednotného dotazníka v obci Hrušov, kde som preskúmal 94 rodín, čo z celkového počtu 262 tvorí 35,8 %. Ak sa z tohto čiastkového pohľadu pokúšam usudzovať na celkové pomery v obci a neraz aj v širšej oblasti, je prirodzené, že sa dochádza k určitým nepresnostiam.² Ale aj napriek tomu sa domnievam, že tento počet je postačujúci na postihnutie niektorých všeobecných tendencií, ktoré som v Hrušove a širšie aj v celej oblasti Krupinskej vrchoviny sledoval. Tomuto zámeru zodpovedá aj proporčné zastúpenie skúmaných rodín podľa veľkostných skupín poľnohospodárskych závodov.

Najväčšiu pozornosť som sústredil na skupiny 2—5 ha a 5—10 ha, ktoré

¹ Litava, Trpín, Senohrad, Dačov Lom, Sucháň, Čekovce, Hrušov, Dolné a Horné Mladonice. Uvedené obce patria po novej územnej reorganizácii z r. 1960 do okresu Zvolen.

² Najmä tam, kde sa niektoré javy pokúšam aj číselne vyjadriť.

Tabuľka 1

Rozvrstvenie poľnohospodárskych závodov v Hrušove r. 1964

Veľkostná skupina v ha	0—0,5	0,5—1	1—2	2—5	5—10	10—20	nad 20
Počet vlastníkov	36	18	21	75	80	30	2
Percentuálne vyčíslenie	13,74	6,87	8,01	28,62	30,53	11,45	0,76
Počet skúmaných rodín	8	4	5	32	34	10	1
Percentuálne vyčíslenie	22,22	22,22	23,80	42,66	42,50	33,33	50,00

v Hrušove prevládajú. V týchto skupinách je vyše 42 % preskúmaných rodín. Ak je v ostatných skupinách zastúpenie nižšie, v každej z nich sa však preskúmala takmer jedna štvrtina rodín.

Možno zhrnúť, že materiál tohto príspevku, ktorého najucelenejšiu časť som po prieskume viacerých obcí získal z Hrušova, je výsledkom terénnych výskumov a odráža stav v časovom rozhraní posledných desaťročí 19. stor. po rok 1964.

Charakteristika prostredia

Formy rodinného života, ktoré nachádzame v roľníckom prostredí Krupinskej vrchoviny, sú odrazom celkových hospodársko-spoločenských, ako aj sídelných pomerov a ich oneskoreného vývoja. V týchto úvodných poznámkach sa ich pokúsim v skratke načrtnúť. Domnievam sa, že aspoň čiastočne pomôžu dokresliť vlastnú problematiku tohto príspevku.

Krupinská vrchovina, ktorá sa z väčšej časti rozprestiera na území bývalej župy Hontianskej a prechádza až do severného Novohradu, je z etnografického hľadiska zaujímavou oblasťou. Okrem toho, že sa tu stretávajú prvky rôznorodých kultúr — kultúra pastierska s roľníckou a horská s nížinnou — výskumom v teréne možno tiež zistiť, že v kultúre a spôsobe života tamajšieho obyvateľstva sa ešte donedávna udržiavali mnohé archaické črty. Hoci som príčiny tejto situácie podrobnejšie neskúmal, nazdávam sa, že rozhodujúci význam mali predovšetkým nasledujúce skutočnosti.

Oblasť Krupinskej vrchoviny je jednou z tých, ktorú celkový vývoj a zmeny v hospodársko-spoločenskej štruktúre, prebiehajúce na Slovensku koncom 19. a začiatkom 20. stor., zasahovali so značným oneskorením alebo len čiastočne. Popri nedôslednej likvidácii feudálnych vzťahov na dedine a pretrvávajúci niektorých archaických poľnohospodárskych foriem situáciu sťažovalo ešte, že sa tu takmer vôbec nerozvinul priemysel, ktorý by vytvoril širšie pracovné možnosti pre rezervy pracovných síl. Skúmaná oblasť pri nedostatočnom rozvoji priemy-

selného podnikania si zachováva napospol poľnohospodársky charakter.³ Pri celkove nízkej úrodnosti a extenzívnom spôsobe hospodárenia v období od konca 19. stor. zhruba do rokov druhej svetovej vojny nachádza na vlastnom hospodárstve existenčné zabezpečenie iba časť rodín. Zvyšok bol nútený dopĺňať si zdroj obživy námezdnu prácou. Patria sem predovšetkým rodiny nevlastniace pôdu, parceloví roľníci s výmerou do 2,0 ha, prevažná časť drobných roľníkov s výmerou 2–5 ha, ale aj časť stredných roľníkov s výmerou nad 5,0 ha. Zarádanie väčšiny drobných a časti stredných roľníkov do skupiny čiastočne si dopĺňajúcej zdroj obživy námezdnu prácou vyplýva z nepomerne nižšej úrodnosti pôdy v skúmanej oblasti oproti nížinným krajom — v ktorých napríklad drobní roľníci s výmerou 2–5 ha stačia kryť existenčné potreby zo svojho hospodárstva — navyše, z celkovej obhospodarovanej pôdy v skúmanej oblasti pripadá na oráčiny zhruba iba polovica.⁴ K tomu sa ešte donedávna pridružovala celkove nízka úroveň hospodárenia a niektoré ďalšie faktory. Za takejto situácie nielen trpasličie, ale aj extenzívnym spôsobom obhospodarované väčšie, avšak málo výnosné usadlosti boli výdatným zdrojom lacnej pracovnej sily. Pri nedostatku vhodných pracovných a zárobkových príležitostí v priemysle aj v iných hospodárskych odvetviach drobní roľníci prehľbovali skryté preľudnenie na dedine. Časť nemajetnejšieho obyvateľstva Krupinskej vrchoviny tvorila rezervy sezónnych poľnohospodárskych robotníkov, břešov a nádenníkov.

Nedostatok pracovných príležitostí je v skúmanej oblasti vážnym problémom aj v súčasnosti. V posledných dvoch desaťročiach sa preľudnenie rieši sezónnym alebo trvalým zamestnaneckým pomerom v najrozličnejších priemyselných oblastiach celej republiky. Popri poľnohospodárstve sa miestne obyvateľstvo uplatňuje predovšetkým v stavebníctve, pri ťažbe a spracovaní dreva, v cukrovaroch a v iných odvetviach využívajúcich sezónne a nekvalifikované pracovné sily.

Absencia vplyvu industrializácie, resp. jeho oneskorenosť nie sú jediným faktorom oneskoreného vývinu v skúmanej oblasti, a teda aj prežívajúcich archaizmov v kultúre a spôsobe života tamojšieho obyvateľstva. Preto k stručnej charakteristike hospodárskych pomerov uvediem ešte niekoľko poznámok k rázu sídelných osobitostí skúmanej oblasti, ktoré je potrebné pri skúmaní uvedenej problematiky považovať takisto za závažné.

Väčšina obcí Krupinskej vrchoviny tvorí rozptýlený, lazničky sídelný typ. Hoci je to pomerne úzko ohraničená oblasť, nachádzame tu určité diferencie v charaktere i v období vzniku lazničkeho osídlenia. Jeho začiatky súvisia s kopaničiarskou kolonizáciou širšej oblasti stredného Slovenska v 17. stor., keď kopanice predstavovali kvantitatívne rozšírenie obcí novými lazničkami sídelný-

³ Na ilustráciu uvediem ako príklad obec Hrušov, v ktorej nedošlo ku kolektívizácii. Roku 1964 z 262 rodín (okrem obyvateľov cigánskeho pôvodu, ktorí sú usadení v neveľkej Kopaničke podľa ústredia obce) v 226 prípadoch sú rodiny vlastními poľnohospodárskymi závodov nad 0,5 ha a iba 36 domácností nevlastní nijakú pôdu alebo len menej ako 0,5 ha. Pritom v skupine nevlastniacej pôdu uvádzam aj dôchodcov, ktorí žijú v samostatných domácnostiach.

⁴ Napríklad u skúmaných rodín v Hrušove pripadá r. 1964 na jednu usadlosť priemerne 6,59 ha poľnohospodárskej pôdy, z toho na oráčiny 3,26 ha.

mi jednotkami v dôsledku vzrastu populácie a postupujúceho klčovania lesného porastu.⁵ Týmto však kopaničiarske osídlenie nebolo ukončené. Ďalšia významná etapa vzniku lazničných osád súvisela v skúmanej oblasti s komasáciou v druhej polovici 19. stor. a s parceláciou statkárskej pôdy na prelome 19. a 20. stor.

Keďže na tomto mieste nemožno podrobnejšie rozoberať mnohotvárne formy osídlenia kopaníc, chcem iba poukázať na jeho rozšírenosť, a tým aj na ďalší významný faktor vplývajúci na archaickosť kultúry a spôsobu života v skúmanej oblasti.

Zloženie a početnosť príslušníkov rodiny

Základ a jadro rodiny vytvára manželský pár. Zo získaných údajov možno zistiť, že manželský výber bol ohrozený množstvom hradiel — náboženským, národnostným, majetkovým, rodičovským vplyvom a pod. K preklenutiu náboženských a národnostných hraníc prakticky nedochádzalo.⁶ Ekonomická závislosť mladého manželského páru od hospodárskej usadlosti rodičov predpokladá ich značný vplyv na manželský výber detí. Ak všeobecná tendencia smerovala aj k hospodárskej homogenite manželstva, mal na nej účasť predovšetkým vplyv rodičov.⁷

Manželstvo sa uzavieralo pomerne skoro. V skúmaných rodinách v Hrušove je u mužov vekový priemer pri sobáši 22,8 a u žien 18,7. Priemerný intersexuálny vekový rozdiel pri sobáši je približne tri roky v prospech žien. Medzi skúmanými rodinami v Hrušove iba v šiestich prípadoch som zaznamenal obrátený pomer — staršiu ženu od muža. Ide o prípady, keď prirodzená voľba partnerov bola ovplyvnená neistým existenčným postavením — sluhovia, nádenníci, sezónni poľnohospodárski robotníci a pod. U ľudí tejto kategórie nielenže je narušovaný vzájomný vekový pomer, ale aj vekový priemer pri sobáši je u nich vyšší oproti veku gazdovských snúbencov, u ktorých sa nevyskytujú podobné ťažkosti.⁸ Vyšší vek pri sobáši a narušovanie vekového pomeru manželov možno

⁵ Pozri *Dejiny Slovenska I.* Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1961, 300. Podrobnejšie údaje k problematike kopaničiarskeho osídlenia dotýkajúce sa aj skúmanej oblasti pozri v štúdií Š. Janáka, *Príspevok k štúdiu osídlenia Slovenska — Obce a kopanice*. Sborník muzeálnej slovenskej spoločnosti 1929, 93.

⁶ Okrem ojedinelých výnimiek partneri vo všetkých manželstvách v Hrušove pochádzajú z tej istej obce, ktorá je čisto slovenská a s jednotným rím. kat. vierovyznaním. Hoci sa nachádza v úplnom obkľúčení obcami s obyvateľstvom rozdielnej etnickej a náboženskej príslušnosti — na jednej strane sú obce s maďarským etnikom, na druhej strane zase obce so slovenským obyvateľstvom, avšak s evanjelickým vierovyznaním — krížené manželstvá sa nevyskytujú — etnicky ani religiózne.

⁷ Rodičia nielenže pripravovali svadbu, ale svojou autoritou usmerňovali a v niejednom prípade s definitívnou platnosťou aj rozhodli o voľbe nevesty alebo ženicha. Najvýraznejšie sa rodičovský vplyv prejavil v sociálne silnejších skupinách.

⁸ Vekové oneskorenie sociálne slabších vrstiev možno pozorovať napríklad aj pri prijímaní do mládeneckého spolku, do ktorého sa mohli chlapci dostať už krátko po vychodení školy (15—16 roční). Vtedy sa to podarilo iba gazdovským mládencom, ktorí mali akési vedúce postavenie zabezpečené majetkom a postavením svojich rodičov. Chudobnejší chlapci sa do spolku mládenčov dostávali neskôršie (19—20 roční). Sluhovia a paholci sa toho často ani nedočkali, najmä ak slúžili v inej dedine, kde bol ich prístup do podobných inštitúcií takmer nemožný.

pózorovať aj u ľudí s prechodne alebo trvale ohrozeným zdravím, pri morálnom poklesku žien a pod.

Na pomerne nízky vekový priemer snúbencov pri sobáši a na sobášnosť vôbec priaznivo vplývala v skúmanej oblasti skutočnosť, že manželský pár nevytváral hneď, bezprostredne po sobáši samostatnú domácnosť, ale zostával žiť v spoločnej domácnosti s rodičmi na ich hospodárstve. Platí pritom zásada, že dcéry po vydaji prechádzajú do rodiny svojho muža a v spoločnej domácnosti s rodičmi zostávajú iba mužskí potomci, ktorí si sem privádzajú svoje nevesty. Popri tejto všeobecnej zákonitosti sa v zložení rodín vyskytujú aj prístavkovia — zaľovia. Spomedzi skúmaných rodín v Hrušove v 76 prípadoch zostali novomanželia po svadbe žiť v spoločnej domácnosti s rodičmi muža a v 12 prípadoch odišiel ženich za prístavka. Najčastejšie sa stretávame s prístavkami, ktorých pri nedostatku mužských potomkov prijímajú do rodiny rodičia k svojim dcéram. Vyskytujú sa však aj prípady, keď pri nedostatku iných dedičov prijímajú prístavkov aj svokrovia k svojim ovdoveným nevestám, najmä ak po synovi zostali siroty. Nebýva pritom zriedkavosťou, že voľba prístavkov padne na niektorého z blízkych príbuzných zo strany svokrov.

K prijímaniu prístavkov do rodiny dochádza vtedy, ak sa tým rieši akútna potreba pracovných síl na hospodárskej usadlosti alebo vydaj dcéry, ktorý bol ohrozený fyzickým nedostatkom, morálnym pokleskom a pod. Je zrejmé, že za takýchto okolností okruh ľudí, ktorí boli ochotní ísť za prístavka, nebol široký.

Tabuľka 2

Počet členov domácností u všetkých rodín v Hrušove r. 1964

Počet členov	0—0,5	0,5—1	1—2	2—5	5—10	10—20	nad 20	spo- lu	%
1	10	3	4	4	2	2		25	9,54
2	6	8	6	23	11	2		56	21,37
3	4	4	3	11	13	3		38	14,44
4	6	1	4	17	11	5		44	16,79
5	8	2	3	7	15	8	2	45	17,17
6	1			12	19	4		36	13,68
7	1		1	1	8	4		15	5,72
8						1		1	0,38
9					1			1	0,38
10						1		1	0,38
Priemerný počet členov	3,05	2,50	3,00	3,50	4,43	4,80	5,00	262	100

T a b u l k a 3

Počet detí u skúmaných rodín v Hrušove

Počet detí	narodených	zomretých		vychovaných
		v dojčenskom veku	ostatných	
1	19	17	7	21
2	23	5		31
3	21			18
4	13	2		7
5	4			
6				
7	1			
Priemerne na jednu rodinu	2,57	0,52		2,05
		0,43	0,09	

Ani jeden gazdovský mládenec, ktorý cítil v rodičovskom hospodárstve dostatočnú oporu, nepodujal sa na takúto úlohu a mal k nej aj svoju vyhranene odmietavú mienku. Aj keď postavenie prístavkov v rodine nebolo závideniahodné, nachádzame medzi nimi ľudí, pre ktorých to nebolo len riešením východiskovým, ale aj prijateľným. Bolo prirodzené, ak sa s údelom prístavka zmieril bývalý sluha, paholok, nádenník alebo ak tým našiel niekto únik z nie príliš sľubných pomerov, kde na neveľkú rodičovskú usadlosť bolo odkázaných viacej súrodencov. V posledných rokoch postavenie prístavkov čoraz viac stráca charakter závislosti a podstatne sa zmenilo. Tým, že mladí ľudia — prístavkovia — vstupujú do trvalého zamestnaneckého pomeru, prestávajú byť ekonomicky závislí od rodičovského hospodárstva ženy, naopak, svojím pravidelným mesačným príjmom toto hospodárstvo upevňujú. Spolunažívanie je motivované dobrovoľnosťou a mladá dvojica sa môže bez väčších ťažkostí osamostatniť.

Ďalšiu pozornosť venujme sledovaniu početnosti rodinných príslušníkov, ktorí tvoria spoločnú domácnosť. Porovnaním súčasného stavu s predchádzajúcimi desaťročiami, ako aj pri porovnávaní jednotlivých majetkových skupín pozorujeme určité rozdielnosti v početnosti členov rodiny. Keďže pri počte členov domácnosti sa uplatňujú viaceré zložky, napríklad počet detí v rodine, jej zloženie atď., pokúsim sa na niektoré z nich poukázať. Budem vychádzať zo stavu, ktorý som v Hrušove zaznamenal r. 1964.

V tomto roku priemerný počet členov všetkých domácností v Hrušove bol 3,75. Hneď na začiatku treba povedať, že počet členov rodiny v súčasnosti prudko klesá. Kým v predchádzajúcich desaťročiach sa bežne vyskytovali rodiny, v ktorých žilo v spoločnej domácnosti okolo 20 príslušníkov rodiny a v nejednom prípade ich počet nielen dosahoval, ale aj presiahol 30 duší, podľa tab. 2 zisťu-

jeme, že v súčasnosti sú v Hrušove už osemčlenné rodiny zriedkavosťou a viac ako desaťčlenné sa ani nevyskytujú. Na tomto poklese má do určitej miery podiel nižšia pôrodnosť skúmaných rodín v porovnaní s pôrodnosťou v predchádzajúcich desaťročiach.

U skúmaných rodín (okrem piatich bezdetných manželských párov a dvoch matiek, ktorým sa narodilo po jednom dieťati za slobodna) pripadá priemerne 2,57 živo narodených detí na jednu rodinu, z ktorých sa vychová 2,05. Najvyššia úmrtnosť postihuje deti v dojčenskom veku — 0,43 z celkového počtu 0,52 zomretých.⁹

Populačný vývoj dokresľuje počet detí u rodičov skúmaných rodín v Hrušove. Priemerne pripadá u nich na jednu rodinu až 4,67 živo narodených detí, z toho sa vychová 3,40 a úmrtnosť aj tu postihuje najviac deti v dojčenskom veku, a to až 1,11 z celkového priemeru 1,27 zomretých.

Rozdiely v početnosti detí, ktoré sme sledovali u dvoch generácií, prejavujú sa okrem iného aj v rodinách jednotlivých majetkových skupín¹⁰ a možno ich pozorovať i v niektorých zásadne odlišných vývojových tendenciách.¹¹

Pri skúmaní zloženia rodiny nemožno obísť závislosť početnosti členov rodiny od veľkosti majetku. Priemerný počet členov domácnosti, pripadajúci na tú-ktorú veľkostnú skupinu v Hrušove, s veľkosťou hospodárskej usadlosti sa mení — vzrastá (tab. 2).¹² Na tieto rozdielnosti vplývajú rôzne momenty, napríklad rozličný počet detí pripadajúci na rodinu tej-ktorej veľkostnej skupiny, rozdielna potreba pracovných síl na usadlostiach rôznej veľkosti atď. Keďže tu ide o zložité vzťahy, ktoré si vyžadujú na objasnenie zvoliť iný metodický postup, ďalšie podrobnejšie sledovanie týchto závislostí vynechávam a obmedzujem sa iba na upozornenie na túto skutočnosť.

V oblasti Krupinskej vrchoviny sa v súčasnosti stretávame s týmito základnými, paralelne vedľa seba existujúcimi pôdorysmi zloženia rodín:

1. manželský pár a ich slobodné deti,
2. manželský pár, ich slobodné deti, rodičia, prípadne aj starí rodičia jedného z manželov,
3. manželský pár, ich ženatý syn (alebo vydatá dcéra) s deťmi, prípadne i rodičia jedného z manželov,
4. manželský pár (alebo jeden z ovdovených manželov) — sami, ich sobášené deti žijú v osobitných domácnostiach.

⁹ Pôrodnosť som sledoval u rodín, ktoré uzavreli manželstvo v rozpätí rokov 1900—1960. Správnejším postupom by bolo sledovať pôrodnosť podľa manželstiev uzavretých v jednotlivých desaťročiach, avšak pre ohraničený počet skúmaných rodín som sa tohto postupu musel vzdať. Všeobecnú tendenciu poklesu pôrodnosti zistíme jej porovnaním u rodičov skúmaných rodín, kde som postupoval takým istým spôsobom.

¹⁰ Výrazná bola snaha obmedziť počet detí v sociálne slabších vrstvách — v rodinách sezónnych poľnohospodárskych robotníkov, nádeníkov a pod. Táto tendencia je zo získaného materiálu evidentná, avšak pre ohraničený počet skúmaných rodín je na vyčíslenie nepostačujúca.

¹¹ Napríklad jednou z diferencií vo vývoji rodiny v skúmanej oblasti sú obce (zväčša evanjelické), v ktorých silné korene zapustila jednotnosť. Túto problematiku pre nedostatok materiálu vo svojom príspevku neakceptujem.

¹² Výnimkou je iba skupina 0—0,5 ha, v ktorej sa nachádzajú rodiny s mimoroľníckymi zamestnaniami.

Tabuľka 4
Počet detí u rodičov skúmaných rodín v Hrušove

Počet detí	narodených	zomretých		vychovaných
		v dojčenskom veku	ostatných	
1	3	29	15	7
2	21	25	4	34
3	24	12		40
4	26	4		35
5	19	4		9
6	20	1		14
7	15			1
8	2			
9	11			
10				
11				1
12				
13	1			
Priemerne na jednu rodinu	4,67	1,27		3,40
		1,11	0,16	

Pri výskume v Hrušove som v 94 rodinách zaznamenal toto zloženie rodín:

Jednogeneračné rodiny

bezdetní manželia sami	4
bezdetný vdovec, vdova — sami	3
bezdetný vdovec so slobodnou sestrou	1
manželský pár — sami, ich deti žijú v osobitných domácnostiach	16
vdovec, vdova — sami, ich deti žijú v osobitných domácnostiach	6
	30

Dvojgeneračné rodiny

manželský pár a ich slobodné deti	26
bezdetní manželia a rodičia muža	1
	27

Trojgeneračné rodiny

manželský pár, ich slobodné deti a rodičia muža	4
manželský pár, ich slobodné deti a rodičia ženy	2
manželský pár, ich slobodné deti a stará matka ženy	1
manželský pár, ich slobodné deti a vzdialení príbuzní v opatere	1
manželský pár a ich ženatý syn s deťmi	20
manželský pár a ich vydatá dcéra s deťmi	3
manželský pár, ich ženatý syn a vydatá dcéra s deťmi	1
slobodná matka so svojou rozvedenou dcérou a s jej deťmi	1
	33

Štvorgeneračné rodiny

manželský pár, ich slobodné deti, rodičia ženy a starí rodičia ženy	1
manželský pár, ich ženatý syn s deťmi a rodičia muža	1
manželský pár, ich ženatý syn s deťmi a rodičia ženy	1
manželský pár, ich vydatá dcéra s deťmi a rodičia muža	1
	4

Manželský pár je zároveň aj vlastníkom poľnohospodárskej usadlosti, preto ak sú rodičia v zložení rodiny uvedení až na konci, znamená to, že už vypustili z rúk právomoc nad majetkom a jeho držiteľmi sa stali po deťbe ich deti a rodičia, prípadne aj starí rodičia, iba žijú v spoločnej domácnosti niektorého z nich.

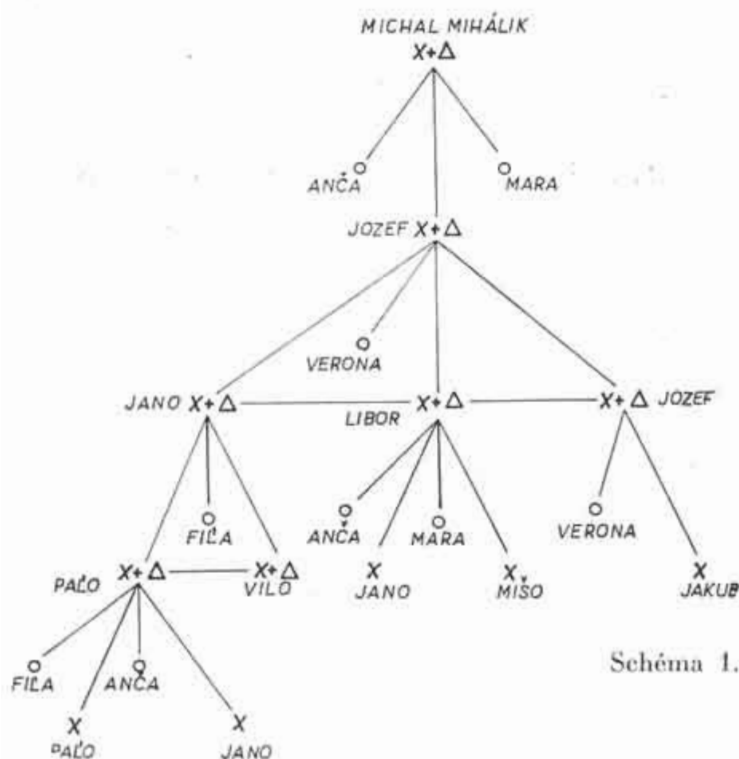

Schéma 1. Mihálikovci v Hrušove.
X mužskí príslušníci rodiny
O ženské príslušníčky rodiny
Δ nevesty

Z tohto zloženia rodín, zaznamenaného v Hrušove v čase výskumu, zhruba asi 60 % domácností pozostáva z jednej až dvoch generácií. Okrem bezdetných manželských párov a bezdetných vdovcov, ktorí z tejto skupiny tvoria iba malú časť a pri skúmaní uvedenej problematiky nemajú podstatnú úlohu, patria sem

Schéma 2. Vicianovci v Litave.

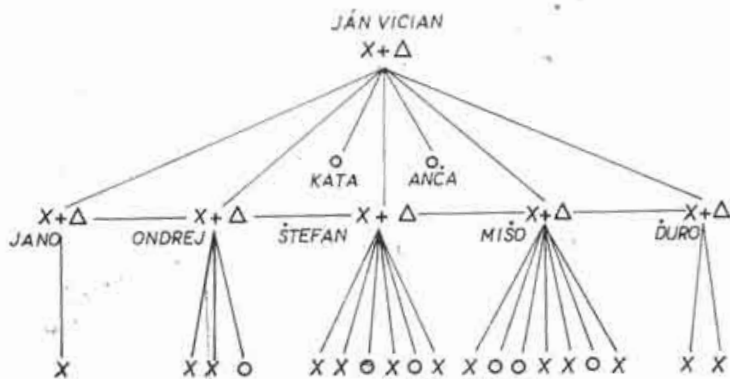
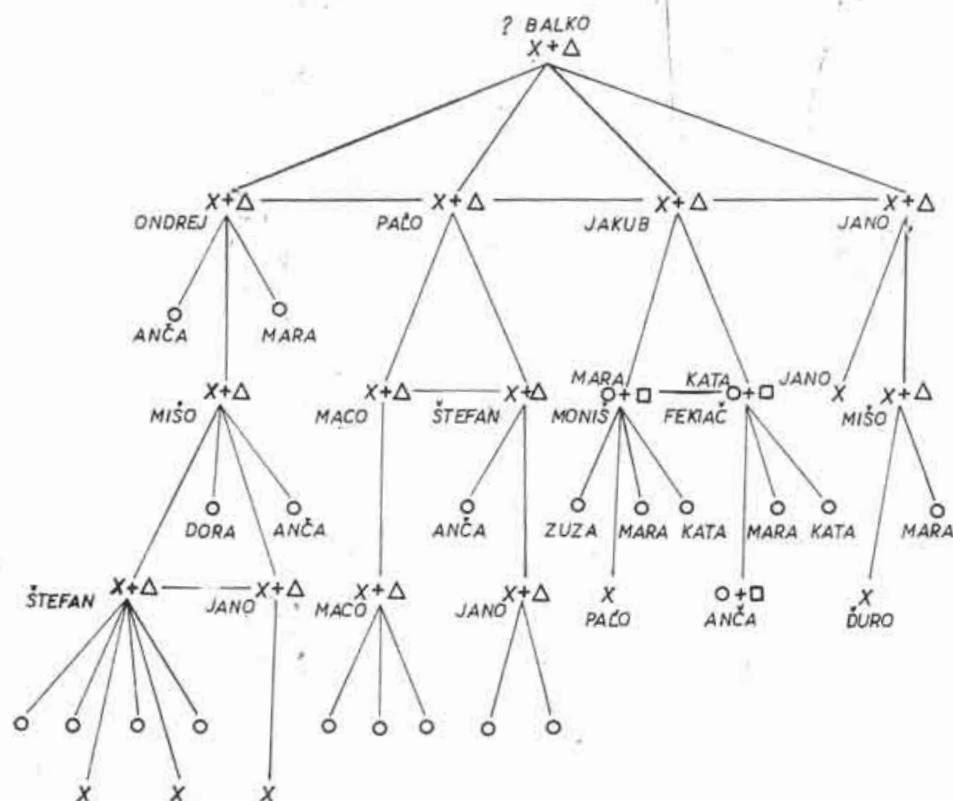

Schéma 3. Balkovei v Litave.

X mužskí príslušníci rodiny
O ženské príslušníčky rodiny
Δ nevesty
□ prístavkovia

predovšetkým rodiny, v zložení ktorých na jednej strane nachádzame manželský pár a ich slobodné deti a na druhej strane manželský pár alebo jedného z ovdovených manželov — samých, ktorých deti žijú v osobitných domácnostiach. V zložení týchto rodín možno postihnúť tendenciu najdôslednejšej individualizácie.

Hoci individualizácia v posledných rokoch citeľne narušila pôvodnú štruktúru rodiny, z tej istej stupnice zloženia rodín z r. 1964 v Hrušove môžeme sledovať, že ešte stále asi 40 % pripadá na trojgeneračné až štvorgeneračné rodiny.

V nasledujúcich poznámkach sa pokúsím bližšie charakterizovať zloženie viacgeneračných rodín, ktoré v oblasti Krupinskej vrchoviny prevládalo v období od konca 19. stor. zhruba asi do skončenia druhej svetovej vojny.

Keďže na rodičovskom hospodárstve zostávali obyčajne všetci mužskí potomci, počet rodinných príslušníkov dosahoval niekedy okolo 20–30 duší.

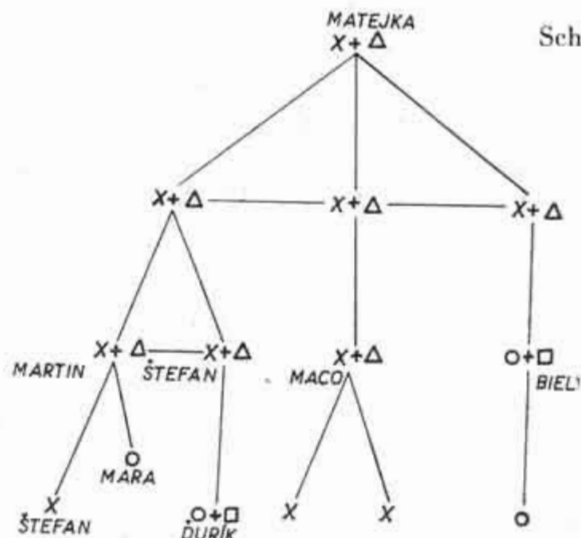

Schéma 4. Matejkovci v Horných Mladoniciach.

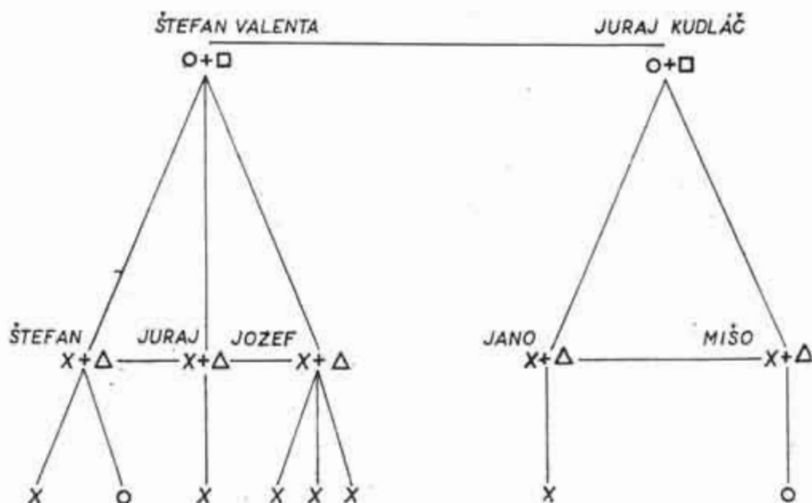

Schéma 5. Hraškovci v Trpíne.

V rodine Mihálikovcov v Hrušove (schéma 1) zostali na usadlosti rodičov hospodáriť v spoločnej domácnosti s nimi všetci traja synovia. Krátko pred deľbou ich domácnosť pozostávala z 19 členov. Z Hrušova ešte uvádzam Matušovcov, ktorých bolo 16, Stachovcov 19, Hojsovcov-Piečovcov 19, Kamasovcov-Husákovcov 20, Kaštieľovcov 26 atď.

V rodine Vicianovcov v Litave (schéma 2) hospodárili s rodičmi na ich usadlosti všetci piati synovia a počet členov tejto domácnosti dosahoval 24 až 26 duší.

V oblasti Krupinskej vrchoviny som v niekoľkých prípadoch zaznamenal aj rozvetvenejšie zloženie rodiny, kde príbuzenský okruh členov spoločnej domácnosti bol nepomerne širší oproti predchádzajúcim príkladom, ba aj počet členov bol u nich vyšší.

Rodina Balkovcov v Litave (schéma 3) sa rozdelila r. 1912 a v čase deľby žilo v spoločnej domácnosti 34 rodinných príslušníkov. Základ rodiny Balkovcov vytvorili štyria bratia, ktorí po ženbe zostali hospodáriť na usadlosti svojich rodičov v spoločnej domácnosti s nimi. Po smrti rodičov sa nerozdelili, hospodárili aj naďalej spoločne, čím sa táto rodina rozrastala generáciou ich potomkov. V spoločnej domácnosti zostávali iba mužskí potomci. Keďže Jakub nemal synov, prijal ku svojim dcéram — Mare a Kate — prístavkov Moniša a Fekiača. Z tých istých príčin prístavok Fekiač pri Kate prijal prístavka aj ku svojej dcére Anči.

V rodine Matejkovcov v Horných Mladoniciach (schéma 4) zostali traja bratia po ženbe hospodáriť v spoločnej domácnosti s rodičmi na ich usadlosti. Podobne ako u Balkovcov v Litave aj v tejto rodine najmladší z bratov pre nedostatok mužských potomkov prijal ku svojej jedinej dcére prístavka Bieleho. Matejkovci sa rozdelili r. 1889 a v tom čase pozostávala ich domácnosť zo 16 rodinných príslušníkov.

Rovnako zaujímavým je aj zloženie rodiny Hraškovcov v Trpíne (schéma 5), ktorá pozostávala z dvoch príbuzenských vetiev. Medzi Kudláčovskou a Valentovskou vetvou bol takýto príbuzenský vzťah: Kudláčova žena bola otcovou sestrou (tetou) Katy Chudíkovej, ženy Štefana Valentu. Predchádzajúce generácie nebolo možné sledovať, ale podľa informácií najstaršieho pamätníka¹³ možno predpokladať, že hraškovská rodina (ako ju volajú od nepamäti a nevedno, či ide o priezvisko alebo len prímenie niektorého z jej vzdialených predkov) sa nerozdelila v priebehu viacerých generácií a keďže v poslednom období nemala mužských potomkov, stáva sa takto zaujímavým dokladom o spoločnom hospodárení prístavkov. Rodina Hraškovcov sa rozdelila r. 1912 a v tom čase žilo v ich spoločnej domácnosti 22 členov.

Typologická analýza

Je nesporné, že rodinné zloženie je jedným z najzákladnejších kritérií typológie rodiny. Z toho dôvodu som poznámky k zloženiu a početnosti rodinných príslušníkov vyčlenil do samostatnej kapitoly. Rodinné zloženie však nie je a ani nemôže byť jediným kritériom pri klasifikácii foriem rodinného života, pretože na jeho diferencovanosti možno postihnúť iba vonkajšie črty rodiny — jej pôdorys. Rodinný život charakterizujú ešte aj mnohé vnútorné črty. Typologická klasifikácia rodiny v oblasti Krupinskej vrchoviny je výsledkom analýzy oboch spomenutých zložiek. Pri vymedzovaní a rekonštrukcii jednotlivých typov rodiny som vychádzal a opieral sa o tieto ich črty: zloženie rodinných príslušníkov, spôsob, ako dochádza k segmentácii rodiny, dedičské zvyklosti, existujúce vzťahy v rodine, jej vnútorná organizácia, postavenie jednotlivých príslušníkov v rodine atď. Podľa uvedených kritérií bolo možné v oblasti Krupinskej vrchoviny vymedziť pre obdobie od konca 19. stor. po súčasnosť tri základné rodinné typy.

I. Zdá sa, že najstarším, v súčasnosti sa už nevyskytujúcim, ale ešte v tomto

¹³ Informácie o rodine Hraškovcov som získal od 84-ročnej Serafiny Valentovej, rod. Jánovskej, ktorá sa ako 17-ročná vydala do tejto rodiny r. 1906.

storočí bežným bol v oblasti Krupinskej vrchoviny typ viacgeneračnej rodiny. Reprezentujú ho štyri rodiny, s ktorými som sa pri doterajšom výskume stretol. Sú to Balkovci z Litavy, Matejkovci z Horných Mladonic, Rohoškovci a Hraškovci z Trpína. Z nich Matejkovci sa rozdelili r. 1889 a ostatné tri existovali ešte začiatkom tohto storočia. Balkovci a Hraškovci sa rozdelili r. 1912 a Rohoškovci v priebehu rokov 1922–1923. Všetky uvedené rodiny pozostávali z troch, resp. štyroch generácií. Ich zloženie znázorňujú príslušné schémy.

Ako som uviedol, základ rodiny Balkovcov v Litave (schéma 3) vytvorili štyria bratia, ktorí po ženbe zostali hospodáriť na usadlosti svojich rodičov v spoločnej domácnosti s nimi. Po smrti rodičov sa nerozdelili, a j naďalej hospodárili spoločne a čo je obzvlášť dôležité, títo bratia prežili celý svoj život nerozdelení. Pri deľbe r. 1912 žili z tejto generácie už len dve staručké vdovy po Paľovi a Jakubovi, takže deľbu uskutočnila až generácia ich synov a prístavkov:

Mišo — syn Ondreja,

Maco a Štefan — synovia Paľa,

Moniš a Fekiač — prístavkovia Jakuba pri dcérach Mare a Kate,

Mišo — syn Jana.

Podobne aj u Matejkovcov v Horných Mladoniciach (schéma 4), kde zostali traja bratia po ženbe hospodáriť v spoločnej domácnosti s rodičmi, deľbu uskutočnila až generácia ich potomkov — bratia Martin a Štefan, ich bratanec Maco a prístavok Ján Biely pri ich sesternici.

Ak v zložení Balkovcov a Matejkovcov vypadla z deľby jedna generácia, u Rohoškovcov v Trpíne k rozdeleniu rodiny nedošlo vo viacerých generáciách za sebou. Naznačuje to širší príbuzenský okruh oproti rodine Balkovcov a Matejkovcov a svedčí o tom aj skutočnosť, že rohoškovská rodina sa v rokoch 1922–1923 delila na päť nerovnakých častok, kým napríklad pri deľbe majetku Balkovcov, kde z deľby vypadla len jedna generácia, všetky štyri podiely boli rovnaké.¹⁴

V súvislosti so zložením rodiny Hraškovcov v Trpíne (schéma 5) som uviedol vetvy, z ktorých táto rodina pozostávala. Skutočnosť, že aj rodina Hraškovcov sa v priebehu viacerých generácií nerozdelila, potvrdzuje okrem informátorky aj príbuzenský vzťah obidvoch vetiev. Prístavkovia, ktorí reprezentujú zloženie rodiny Hraškovcov, boli prijatí do spoločnej domácnosti nerozdelených predkov týchto žien, ktorí si už navzájom neboli bratmi.

Ako vyplýva z predchádzajúcich poznámok, v zložení všetkých štyroch uvedených rodín sa vyskytujú aj prístavkovia. K ich prijímaniu do rodiny dochádzalo pri nedostatku mužských potomkov a vyžadovala si to aj rozsiahlosť

¹⁴ U Rohoškovcov prvá a najväčšia čiastka pripadla Jánovi Rohoškovi, druhá Márii Rohoškovej s jej mužom — prístavkom Oravcom, tretiu dostal Jozef Rohoška, štvrtú Martin Rohoška a piata, najmenšia čiastka pripadla Štefanovi Cútovi po žene Anne Kudláčovej, ktorá takisto patrila do rodiny Rohoškovcov. Sem patrila ešte Štefan Rohoška, ktorý bol posledným gazdom tejto rodiny. Pri deľbe neuplatnil nárok na dedičský podiel, pretože nemal potomkov, a v starobe si týmto chcel zabezpečiť, aby ho rodina doopatrovala. Zomrel však už v priebehu deľby.

hospodárskej usadlosti, pretože všetky tieto rodiny patrili medzi najväčších vlastníkov pôdy v obci.¹⁵ Aj napriek vysokému počtu rodinných príslušníkov pri hospodárstve týchto rodín držali paholky.¹⁶

Osobitnú pozornosť si zasluhuje spôsob rozdelenia rodinného majetku, ktorý nám pomôže uvedené rodiny typologicky charakterizovať. Kým rodina hospodári na spoločnej, nerozdelennej hospodárskej usadlosti, všetci príslušníci rodiny, ktorí žijú v spoločnej domácnosti, rovnakou mierou sa zúčastňujú na jej zveľadovaní a užívaní. Pri deľbe nárok na dedičský podiel majú len mužskí príslušníci rodiny, ktorí po ženbe zostali hospodáriť na rodinnom majetku. Deéry, ktoré po vydati prešli do rodiny svojho muža, okrem výbavy nemajú nárok na iný podiel z majetku svojich rodičov,¹⁷ avšak deéry, ktoré po vydati zostali so svojím prístavkom žiť na hospodárstve rodičov, dedia takým istým spôsobom ako mužskí príslušníci rodiny.

Keď sa r. 1912 delila rodina Balkovcov v Litave (schéma 3), krátko predtým predali svoje lazy zvané Kopaničky.¹⁸ Peniaze za predaný majetok sa rozdelili na štyri rovnaké častky. Prvá pripadla Mišovi — synovi Ondreja (jeho sestry Anča a Mara na čiaske po otcovi nemali podiel), druhá Macovi a Štefanovi — synom Paľa, podobne aj tretia, a to Jakubovým prístavkom Monišovi a Fekiačovi, a štvrtá pripadla Mišovi — synovi Jana, ktorý bol sám, pretože jeho brat Jano zomrel dávnejšie pred deľbou ešte slobodný.

Ako ďalší príklad uvádzam rodinu Matejkovcov, v ktorej sa majetok rozdelil na tri častky. Prvá pripadla spoločne bratom Martinovi a Štefanovi, druhá Macovi a tretia prístavkovi Bielemu. Podobným spôsobom sa rozdelil aj majetok ostatných opisovaných rodín.¹⁹

Z uvedených príkladov vyplýva, že počet rovnakých dielov, na ktoré sa majetok rozdelí, nie je určený počtom rodinných príslušníkov alebo počtom malých rodín žijúcich pri deľbe v spoločnej domácnosti na nerozdelenom ma-

¹⁵ Presnú výmeru pôdy sa mi nepodarilo zistiť, ale možno to posúdiť aj z nasledujúcich údajov. Napríklad Rohoškovci v Trpíne chovali na usadlosti jeden pár koní, 3–4 páry volov, 15–20 kusov ostatného rožného dobytku, 100–120 kusov oviec a 30–40 kusov sviň. K usadlosti patrila okrem toho ešte pálenica, v ktorej pálili na bulietu (úradmi povolená licencia) pre celú obec a niekedy aj pre širšie okolie. Je zaujímavé, že pálenica bola súčasťou hospodárskej usadlosti aj u Matejkovcov v Horných Mladoniciach.

¹⁶ Napríklad u Rohoškovcov bývali niekedy až traja roční paholci: juhás (pastier oviec), kraviar a robotný paholok k priahanému dobytku.

¹⁷ Dedenie deér je pri tomto type rodiny netypické. Táto zvyklosť sa začína porušovať až pri kryštalizovaní ďalšieho rodinného typu, o ktorom sa zmienim v nasledujúcich poznámkach. Pravda, príčiny dedenia deér treba hľadať v iných súvislostiach.

¹⁸ Predaj majetku u Balkovcov je výnimočným javom, z hľadiska skúmanej problematiky bez podstatnejšieho významu, pretože u ostatných opisovaných rodín sa rozdelil majetok, na ktorom dovtedy spoločne hospodárili. U Balkovcov predaj rodinného majetku vyplýval z náhodnej možnosti získať pozemky s výhodnejšou polohou v blízkosti dediny.

¹⁹ Pre nedostatočnú preskúmanosť nemožno podrobnejšie rozviesť situáciu u Rohoškovcov v Trpíne, kde sa majetok rozdelil na nerovnaké častky. Ich veľkosť sa však určovala na takom istom princípe ako u Balkovcov v Litave. Zmienku si zasluhuje, že jednotliví príslušníci Rohoškovskej rodiny spoločne hospodárili na nerozdelenom majetku, ktorý bol dávnejšie pred rozdelením už rozpisaný v pozemkovej knihe na jednotlivých podielníkov.

jetku, ale počtom príslušníkov najstaršej nerozdelenéj generácie. Rozdelenie majetku Balkovcov na štyri čiastky a majetku Matejkovcov na tri čiastky vyplynulo z počtu štyroch, resp. troch nerozdelených bratov, ktorí predstavujú predchádzajúcu nerozdelenú generáciu.

Existenciu rodiny tohto typu charakterizuje cyklický priebeh s tromi základnými fázami — vytváranie zárodku, jeho narastanie a segmentácia. Doterajšie poznámky sa dotýkajú iba fázy krátko pred rozdelením a základných princípov rozdelenia. Na to, aby sme mohli načrtnúť jeho súhrnnú klasifikáciu, nevystačíme iba so sledovaním týchto fáz. Pokúsím sa preto niekoľkými poznámkami poukázať na princípy, na základe ktorých sa po segmentácii uvedených rodín tohto typu vytváralo jadro nových hospodársko-spoločenských jednotiek. Dôležitosť poznania tejto fázy je o to významnejšia, že sa tu môže najvýraznejšie prejavíť životaschopnosť tej-ktorej formy rodinného života, a to, či už sa zachovávajú tradičné zvyklosti alebo sa pod tlakom zmenených hospodársko-spoločenských pomerov prejavuje tendencia ich narušovania.

Z oblasti Krupinskej vrchoviny sú Matejkovci v skúmanom období najstarším dokladom spomedzi zaznamenaných rodín tohto typu. Ako som uviedol, ich majetok sa rozdelil r. 1889 na tri diely. Segmentáciou tejto rodiny vznikli tri samostatné hospodársko-spoločenské jednotky. Dvom dali základ Maco a prístavok Biely, ktorí boli jedinými dedičmi svojich predkov. V prípade tretieho dielu, na ktorom mali podiel dvaja bratia — Martin a Štefan, je potrebné zdôrazniť, že títo bratia pokračovali v spoločnom hospodárení na zdedenej čiastke aj po rozdelení rodinného majetku r. 1889. Do ich spoločnej domácnosti (ktorá sa znovu rozdelila až r. 1914) patrili aj rodiny ich sobášených potomkov. Z príkladu rodiny Matejkovcov vyplýva, že počet dielov, na ktorý sa pri segmentácii rozdelil rodinný majetok, kryje sa s počtom novovzniknutých samostatných hospodársko-spoločenských jednotiek, a to bez ohľadu na počet ďalších podielníkov pripadajúcich na tú-ktorú čiastku. Vzhľadom na to, že rodina Matejkovcov je spomedzi skúmaných rodín najstarším dokladom, stáva sa takto reprezentatívnym článkom vo vývoji rodiny. Jeho všeobecnú platnosť pre 19. stor. však bude musieť ďalší výskum ešte potvrdiť.

Majetok Balkovcov sa rozdelil na štyri diely. Oproti rodine Matejkovcov tu vznikla odlišná situácia, pretože počet samostatne už hospodáriacich jednotiek po deľbe sa nekryje s počtom dielov, na ktoré bol majetok rozdelený. Túto odlišnosť spôsobilo, že r. 1912 bratia Maco a Štefan — synovia Paľa a Moniš s Fekiačom — prístavkovia Jakuba, po deľbe už nepokračovali v spoločnom hospodárení (ako to zaznamenávame u Matejkovcov), ale pri segmentácii celej ich rodiny sa rozdelili aj navzájom.²⁰ Prvú, samostatne už hospodáriacu jednotku po rozdelení

²⁰ Na rozdelení Maca a Štefana — synov Paľa a Jakubových prístavkov, ktorí spoločne dedili podiel po svojich predkoch, mala pri segmentácii do značnej miery vplyv skutočnosť, že príslušníci tejto rodiny začínali po rozdelení hospodáriť na individuálne kúpenom majetku. Oproti rodine Matejkovcov sa Balkovci delili o štvrtstoročie neskôršie, preto nemožno vylúčiť ani vplyv presadzujúcej sa individualizácie.

Balkovcov vytvoril Mišo — syn Ondreja, druhú Maco, tretiu Štefan — synovia Paľa, štvrtej dal základ Jakubov prístavok Fekiač pri Kate, piatej druhý Jakubov prístavok Moniš a na šiestej začal samostatne hospodáriť Mišo — syn Jana. Po rozdelení Balkovcov nachádzame v zložení jednotlivých samostatne už hospodáriacich rodín, okrem uvedených príslušníkov s ich manželkami, ktorí predstavovali staršiu generáciu, aj rodiny ich sobášených potomkov, ktoré do spoločnej domácnosti Balkovcov patrili ešte pred deľbou.²¹

Po rozdelení Hraškovcov vznikli dve samostatné hospodársko-spoločenské jednotky. Vetva Valentovcov pozostávala z rodičov a ich troch ženatých synov s deťmi, ktorí žili v spoločnej domácnosti a hospodárili na nerozdelennej usadlosti. V samostatnej Kudláčovskej vetve po rozdelení hospodárili spoločne s rodičmi obidvaja ženatí synovia s deťmi.

Podobne ako u ostatných opisovaných rodín aj u Rohoškovcov po rozdelení patrili do spoločnej domácnosti okrem rodičov aj rodiny ich sobášených potomkov.

Z uvedeného vyplýva, že segmentácia týchto rodín je poznačená ešte ďalšou, pre vymedzenie rodinného typu rovnako významnou črtou. Deľbu uskutočňuje obvykle staršia generácia v zložení rodiny, ktorá sa oddeľuje spoločne aj so svojimi sobášenými potomkami. Segmentáciou sa takto nedáva základ malým, individuálnym rodinám, ale opäť sú to viacgeneračné, rozšírené rodiny, avšak oproti pôvodnej so zúženým príbuzenským okruhom a menším počtom rodinných príslušníkov.

Ďalej uvediem niekoľko poznámok k vnútornej organizácii a postaveniu jednotlivých príslušníkov týchto rodín.

Na označenie hlavy rodiny sa používa termín *g a z d a*, ostatní príslušníci rodiny sú označovaní termínom *č e ľ a ď*. Predbežne ťažko určiť všeobecne platný postup, podľa ktorého prechádzal post hlavy rodiny z generácie na generáciu. Napríklad u Balkovcov sa po otcovej smrti, pri spoločnom hospodárení štyroch bratov, stal gazdom Paľo, v poradí pravdepodobne druhý najstarší syn. Po ňom post hlavy tejto rodiny prebral jeho starší syn Maco, za života ktorého sa Balkoveci aj rozdelili. V čase, keď do rodiny Hraškovcov prišla informátorka (1896), gazdom bol Juraj Kudláč. Nie je bez zaujímavosti upozornenie, že Kudláčova žena bola tetou Valentovej ženy, ktorej zároveň patrila v tejto rodine aj post gazdinej. Krátko pred deľbou sa gazdom stal starší Kudláčov syn Jano a gazdinou jeho žena. Posledným gazdom, hlavou rohoškovskej rodiny bol Štefan Rohoška. Informátori sa už nepamätajú na jeho predchodcu, ani na okolnosti, ktoré motivovali voľbu posledného predstaviteľa Rohoškovcov. Pred deľbou Matejkovcov hlavou rodiny bol Martin, starší brat Štefanov. V tom čase ešte

²¹ V domácnosti Balkovcov počas spoločného hospodárenia zostávali len mužskí potomci po ženbe. Iba Jakubov prístavok pri Kate, ktorý zhodou okolností tiež nemal synov, začínal samostatne hospodáriť so svojím prístavkom pri dcére Anči.

významné postavenie v rodine patrilo poslednému zástupcovi predchádzajúcej generácie — Macovej matke, ktorá bola gazdinou.

Vedúce postavenie hlavy rodiny bolo vyjadrené tým, že organizoval poľnohospodárske práce, rodinu reprezentoval pred úradmi, v jeho rukách sa sústreďovala finančná hotovosť, z ktorej ostatní príslušníci rodiny, nevynímajúc ani jej ženskú predstaviteľku, smeli čerpať iba s jeho vedomím a súhlasom. Napríklad v rodine Balkovcov sa gazda do poľnohospodárskych prác zapájal iba v čase ich návalu. Zúčastňoval sa len na ich organizovaní a inak sa venoval naturistickému kolárstvu. Zhotovoval hospodárske náradie, vozy, sane, mechanizmy pre domácke spracovanie textilu, zabezpečoval údržbu stavebných objektov a pod. Tieto práce vykonával pre potreby rodinného hospodárstva a podľa možnosti aj pre ďalších záujemcov. Podobne aj v rodine Rohoškovcov a Matejkovcov gazda zadefoval medzi členov rodiny prácu na celý deň, sám sa však do poľnohospodárskych prác zapájal iba zriedkavo. V oboch prípadoch sa zväčša venovali len prácam v páleniciach, ktoré patrili k ich usadlostiam.

Ďalší stupeň hierarchie v postavení členov rodiny tohto typu reprezentuje funkcia *p r i m ä s e*. Je zaujímavé, že napr. u Balkovcov táto funkcia pripadla najbližšiemu príbuznému gazdu, jeho mladšiemu bratovi Štefanovi. On rezal ovce, bravy, niekedy aj kravu. Mal na starosti nielen spracovanie mäsa, ale aj jeho skladovanie. U neho býval kľúč od komory a iba on mohol prideľovať mäso gazdinej do kuchyne. Okrem toho mal na starosti aj včely a ovocné stromy.

Ostatní mužskí príslušníci týchto rodín sa venovali prácam na poli, pri dobytku atď. Zmienku si azda ešte zaslúži, že pasenie dobytka, ktoré napríklad u Rohoškovcov zabezpečovali paholci, v rodine Balkovcov vykonávali prístavkovia.²²

Zodpovednosť za prípravu stravy, odevu atď. mala *g a z d i n á*, ktorá organizovala aj časť ženských prác pripadajúcich pod jej kompetenciu. Obvykle ňou bývala žena gazdu rodiny. Druhú eventualitu v skúmanej oblasti pri tomto type rodiny reprezentuje riešenie v rodine Matejkovcov, kde post mužskej a ženskej hlavy bol zastúpený *skrížou*.²³

V skúmanej oblasti nachádzame aj typ domu (zaznamenaný bol vo všetkých štyroch prípadoch), ktorého pôdorysná dispozícia a funkcia jednotlivých priestorov je adekvátne zloženiu a spôsobu života rodiny tohto typu. K charakteristike domu a bývania uvediem iba niekoľko najzákladnejších poznámok, ktoré nám pomôžu získať ucelenejšiu predstavu o rodinnom type, ktorý uvádzané rodiny reprezentujú.²⁴

Centrálnym priestorom domu je izba s miestnym termínom *e h y ž a*. Jej využitie na spávanie bolo obmedzené, pretože sem prechádzali iba ženy rodiť.

²² Prístavok Fekiač bol valachom, jeho celoročným zamestnaním bola starosť o ovce. Ďalší Jakubov prístavok Moniš sa v poslednom období pred deľbou zdržoval pre starobu iba pri dome, alebo pomáhal pri pasení kráv, ktoré mal pôvodne na starosti celoročne.

²³ U Matejkovcov gazdinou bola Macova matka a po odstúpení predchádzajúceho gazdu (ktorého informátori už nevedeli s istotou určiť) sa hlavou rodiny stal Martin. Post mužskej a ženskej hlavy tu zastupovali príslušníci dvoch vetiev — *skríža*.

²⁴ K problematike rozvinutého typu domu, ktorý v skúmanej oblasti súvisí s týmto typom rodiny, pripravujem osobitný príspevok.

Celej rodine na spávanie slúžil priestor, ktorý bol situovaný z druhej strany pítvora a nazýval sa *spávacia komora*. Bol nepomerne väčších rozmerov ako izba a každý manželský pár mal v nej osobitnú posteľ. Ak neberieme do úvahy spávania na povalách, v stodolách, ovčincoch, maštaliach a pod., spávacia komora v tomto type domu je jediným priestorom, ktorý slúžil celej rodine na spávanie. Napríklad v dome Rohoškovcov a Hraškovcov v Trpíne sa v izbe nenachádzala ani jedna posteľ. Do izby prichádzali ženy iba rodiť. Lôžko sa im upravilo vo frontálnej časti izby na lavici, ktorá prechádzala celým jej obvodom. Žena zotrvala v izbe s novorodeniatkom len v priebehu šestonedelia. Po uplynutí tohto obdobia sa vrátila do spávacej komory. Spomedzi uvádzaných rodín tohto typu sú výnimkou Matejkovci, u ktorých okrem spávacej komory sa nachádzali dve postele aj v izbe. Na jednej spávala Macova matka ako gazdiná a na druhej Martin so ženou — gazda rodiny. Matejkovci však boli najmenej početnou rodinou.

V izbe sa počas roka stolovalo, príslušníci rodiny tu trávili voľný čas pred spánkom a v zimných mesiacoch sa v nej vykonávali všetky domáce práce žien. Ak pritom berieme do úvahy, že izba bola jediným vykurovaným priestorom v dome, aj napriek jej priestrannosti je prirodzené, že nemohla pri takom vysokom počte rodinných príslušníkov slúžiť aj na spávanie.

K jedlu sa rodina sústreďovala za spoločný stôl v izbe, pri ktorom obsadzovali miesta podľa hierarchie postavenia jednotlivých členov. Miesto za vrchom stolom patrilo gazdovi rodiny. Ak napríklad v rodine Rohoškovcov nebol gazda pri jedle prítomný, jeho miesto mu nikto neobsadzoval, zostávalo voľné. Za stolom sedeli iba muži, ženy za nimi stáli. Deti jedávali na osobitných stoloch. Jedlo prinášala na stôl gazdiná a jedávalo sa zo spoločnej misy. Ak k jedlu pripravili mäso, pri stole ho rozdeľoval gazda, ktorý meral aj pálenku.

Pri segmentácii tohto typu rodiny pripadnú k počtu a veľkosti dielov, na ktoré sa rozdelí pôda, primerané podiely aj zo stavebných objektov. U Balkovcov, Matejkovcov a Rohoškovcov si jednotlivé rodiny pre osobitné bývanie po segmentácii prispôbili pôvodné stavebné objekty prestavbou.²⁵ Ani riešenie, ktoré zaznamenávame u Hraškovcov v Trpíne, nebýva v skúmanej oblasti zriedkavosťou. Obmedzuje sa však iba na prípady, keď sa rodina nedelí na viac ako dve časti. Hraškovci ešte počas spoločného hospodárenia pred pripravovanou deľbou postavili zo spoločných prostriedkov ďalší obytný dom. Kudláčovská vetva zostala v pôvodnom a Valentovci prešli bývať do nového.²⁶

Doterajšie výsledky výskumu naznačujú, že všetky štyri uvedené rodiny charakterizujú mnohé spoločné črty. Bez výraznejších diferencií je u nich organizácia a deľba práce, hierarchia postavenia jednotlivých príslušníkov rodiny, dedičské zvyklosti, jednotný typ domu atď.

²⁵ Osamostatnenie v bývaní sa uskutočňuje za hospodárskym osamostatnením obvykle po niekoľkých rokoch. V dôsledku hospodárskych ťažkostí nachádzame samostatne hospodáriace rodiny, ktoré užívajú spoločné stavebné objekty aj v priebehu viacerých generácií.

²⁶ Pri tomto riešení si užívateľ musí postaviť hospodárske objekty z vlastných prostriedkov, pretože inak by hodnota nového domu neúmerne prevýšila hodnotu toho, ktorý užívali dovtedy spoločne.

V oblasti Krupinskej vrchoviny koncom 19. a začiatkom 20. stor. je uvedený rodinný typ, pri ktorom nedochádza k segmentácii v priebehu viacerých generácií, prežívajúcim javom a vyskytuje sa iba zriedkavo. Vzhľadom na to, že jeho existenciu charakterizujú vyhranené hospodársko-sociálne črty a že podobné formy rodinného života sa už dávnejšie zaznamenali u iných národov,²⁷ táto skutočnosť naznačuje ich všeobecné rozšírenie v predchádzajúcom období. Keďže rodina v roľníckom prostredí v období 18. a 19. stor. je na Slovensku doteraz slabo preskúmaná, môžu aj tieto poznámky vhodne poslúžiť ako prameň na poznanie vývoja rodiny a sociálnej štruktúry. Nevzťahuje sa to len na obdobie, v ktorom zaznamenávame existenciu rodín tohto typu, ale vzhľadom na ich prežívajúci charakter aj na to, že v mnohom dokresľujú i pomery neskoršej feudálnej dediny.

II. V období od prelomu 19. a 20. stor. — zhruba asi do skončenia druhej svetovej vojny — charakterizujú rodinný život v skúmanej oblasti črty závislosti vo vzťahoch medzi rodičmi a deťmi. Všeobecná tendencia sa aj naďalej prejavovala v spoločnom hospodárení rodičov s rodinami ich sobášených detí, a to všade, kde rozsiahlosť hospodárskej usadlosti vytvárala na to primerané podmienky.²⁸ Charakteristickou črtou rodinného života v oblasti Krupinskej vrchoviny v uvedenom období je, že všetci členovia rodinného kolektívu, ktorí uzavretím manželstva zakladajú ďalšie rodinné jednotky, sú ekonomicky závislí od hospodárskej usadlosti rodičov. Bude nás preto zaujímať, akým spôsobom sa pri takejto závislosti realizujú rodinné vzťahy, najmä vzťahy medzi rodičmi a deťmi.

Závislosť mladej generácie od rodičovského majetku má svoju hospodársku i sociálnoprávnu stránku. Na jednej strane vyplýva z nedostatku vhodných pracovných a zárobkových príležitostí v priemysle a v iných hospodárskych odvetviach a na druhej strane je vyjadrená tým, že rodičia si ponechávajú nerozdelenú usadlosť vo svojom vlastníctve a neohrozenom rozhodovaní do konca života, čím nevyhnutne pripútavajú k sebe rodiny svojich potomkov, ktorí si na dedičský podiel môžu nárokovat až po smrti rodičov.

Ak v zložení rodiny nachádzame spolu s rodičmi viacerých ženatých synov, ktorí sa rovnakou mierou zúčastňujú na zveľadovaní a užívaní rodinného majetku, táto skutočnosť neodráža len ich existenčnú závislosť od majetku, ale potrebné je v nich vidieť predovšetkým aj rovnocenných dedičov tohto majetku. Vytvárajú sa tým podmienky na rozšírenie generácií v zložení rodiny a v konečnom dôsledku sa nám takéto zloženie rodiny javí ako spoločné hospodárenie viacerých rodín. Nevesta (resp. prístavok) prichádza už do existu-

²⁷ Podrobný historiografický prehľad štúdia rodinných občín u národov južných a východných Slovanov, ako aj z mnohých ďalších oblastí obsahuje práca M. O. Kosvena, *Semjejnaja obščina i patronimija*, Moskva 1963.

²⁸ Napríklad z 94 skúmaných rodín v Hrušove okrem 6 prípadov všetky ostatné rodiny začínali po svadbe na hospodárskej usadlosti niektorého z rodičov v spoločnej domácnosti s nimi.

júcej rodiny svojho muža (ženy), v ktorej žijú jeho rodičia, bratia a ďalší príbuzní. Tým, že sa mladá manželská dvojica od rodičov neoddeľuje (hospodársky ani bývaním), stáva sa iba jedným článkom tejto širšej rodiny, ktorá realizuje základné rodinné funkcie ako celok a na mladý manželský pár pripadá len časť z nich. O všeobecnom rozšírení tohto javu svedčí príklad z Hrušova, z ktorého možno uviesť niekoľko desiatok rodín, kde spolu s rodičmi hospodárili viacerí ženatí synovia s ich rodinami²⁹ a v ktorých si na samostatné užívanie dedičského podielu môžu deti nárokovať až po smrti rodičov.³⁰

V nasledujúcich poznámkach sa pokúsim bližšie charakterizovať niektoré základné črty rodinného typu, ktorý v období od konca 19. stor. zhruba asi do skončenia druhej svetovej vojny v oblasti Krupinskej vrchoviny prevládal.

Pri tomto type rodiny mužskí potomci zostávajú po sobáši v spoločnej domácnosti s rodičmi na ich hospodárstve. Dečry po vydaji prechádzajú do rodiny svojho muža a na rodičovskom hospodárstve zostávajú iba v prípade nedostatku mužských potomkov.³¹ Keďže na rodičovskom hospodárstve zostávajú obvykle všetci mužskí potomci, počet rodinných príslušníkov dosahuje pri tomto rodinnom type niekedy okolo 20 duší.

Predstaviteľom rodiny, jej *g a z d o m*, býva otec (alebo starý otec), ktorý si zachováva neohrozenosť v rozhodovaní o takmer všetkých rodinných záležitostiach až do svojej smrti, resp. až do rozdelenia majetku. Jeho vedúce postavenie v rodine bolo vyjadrené v podstate tými istými právami a povinnosťami, aké som uviedol pri predchádzajúcom rodinnom type. Keď rodina stratí otca predčasne, post hlavy rodiny preberá jeho žena alebo najstarší syn.

G a z d i n o u bývala vždy matka (alebo stará matka). Ak zomrela pred deľbou, jej miesto zaujala najstaršia nevesta. Vzhľadom na to, že v Hrušove každá rodina okrem lazničkej usadlosti vlastní aj dom v centre dediny, do ktorého v zime prechádzajú školopovinné deti, starala sa tu o ne obvykle gazdiná rodiny. Keďže odchádzala do dediny aj vo sviatočné dni počas celého roku a v mnohých prípadoch tu trávila väčšinu času na sklonku života, osobité sídelné pomery obce si vyžadovali, aby gazdinú v čase jej neprítomnosti v lazničkej

²⁹ Len medzi skúmanými rodinami v Hrušove som zaznamenal 40 prípadov, kde žili v spoločnej domácnosti s rodičmi ich dve sobášené deti s rodinami, v 18 prípadoch sa vyskytli tri sobášené deti v spoločnej domácnosti s rodičmi a v niekoľkých rodinách som zaznamenal štyri až päť sobášených detí v spoločnej domácnosti s rodičmi.

³⁰ Napríklad zo 76 skúmaných rodín, ktoré po svadbe zostali v spoločnej domácnosti s rodičmi muža, iba v piatich prípadoch došlo k rozdeleniu majetku za života obidvoch rodičov, v 25 prípadoch žila pri deľbe len matka a iba v 11 prípadoch sa majetok rozdelil za otcovho života. V ostatných rodinách pri deľbe majetku nežil už ani jeden z rodičov. Pozorujeme, že ak rozdelenie majetku za života matky bolo bežné aj v minulosti, k jeho rozdeleniu počas otcovho života dochádza častejšie iba v posledných rokoch. K intenzívnemu narušovaniu zaužívaných zvyklostí pri deľbe majetku vedie rodičov v poslednom období podmienka nebyť jeho vlastníkom pri uchádzaní sa o príznanie starobného dôchodku.

³¹ V rokoch prvej svetovej vojny, keď mnoho mladých mužov narukovalo a mnohí z nich sa ani nevrátili, nebolo zriedkavosťou, že sa vydaté dečry na nátlak rodičov vracali na rodičovský majetok, najmä v sociálne silnejších skupinách. Na druhej strane z tých istých príčin svokrovia zvýhodňovali svoje ovdovené nevesty a ich prístavkov, ktorí na usadlosti boli najlacnejšími pracovnými silami.

domácnosti niekto zastupoval. Zástupkyňou gazdinej väčšinou bývala najstaršia nevesta. Toto pravidlo sa porušovalo len zriedkakedy.³²

Práca všetkých príslušníkov rodiny sa sústreďovala okolo hospodárskej usadlosti a jej organizáciu zabezpečoval otec. Ak rozsah hospodárskej usadlosti nestačil kryť existenčné potreby rodiny, mladý manželský pár (v prípade viacerých obyčajne najmladší) odchádzal na sezónne poľnohospodárske práce do úrodnejších oblastí. Získaný zárobok (či už v naturáliách alebo v peniazoch) všetok pripadol v prospech celej rodiny.

Pri tejto príležitosti by som chcel upozorniť na zaujímavý jav, ktorým je sprevádzané kryštalizovanie nových vzťahov vo viacgeneračnej rodine, kde s rodičmi zostávajú v spoločnej domácnosti aj ich sobášení potomci.

Vo všetkých skúmaných rodinách v Hrušove, ktoré uzavreli manželstvo pred druhou svetovou vojnou, predná posteľ, umiestená vo frontálnej časti izby, patrila rodičom (alebo starým rodičom) a mladému manželskému páru pripadla zadná posteľ za dverami izby. Toto riešenie zodpovedalo existujúcim vzťahom v rodine medzi rodičmi a deťmi, keď mladšia generácia pri nedostatku iných existenčných možností hospodársky závisela od rodinného majetku. V posledných 10 až 15 rokoch mladšia generácia nachádza výhodnejšie zárobkové možnosti v priemysle a v iných hospodárskych odvetviach a stráca záujem o rodinné hospodárstvo. Zmenená situácia sa odrazila aj vo vzťahu rodičov k ich sobášeným deťom. Jeho výsledkom je, že rodičia uvoľňujú mladému manželskému páru prednú posteľ vo frontálnej časti izby a sami prechádzajú na zadnú posteľ, umiestenú za dvermi izby. Táto zmena sa v Hrušove už všeobecne rozšírila a s predchádzajúcim riešením sa stretávame iba ojedinele. Napríklad 52-ročná informátorka Juliana Fišerová č. 233 na otázku, kto u nich spáva na prednej posteli, žartovne odpovedala — my mladí — čím zdôraznila, že u nich sa ešte novšia obyčaj nezaviedla, pretože syn s nevestou spávajú na zadnej posteli za dvermi izby.

Obdobie spoločného hospodárenia rodiny tohto typu je ustálené. K rozdeleniu dochádza spravidla po smrti rodičov, niekedy už po smrti jedného z nich, obvykle otca, ktorý figuroval ako vlastník usadlosti. Rodina sa delila obyčajne v priebehu 1 až 3 rokov po smrti rodičov (alebo otca). Majetok sa však nesmel rozdeliť, kým bol v otcovskom práve. Toto právo neprípúšťalo deľbu majetku, ak na jeho poliach rástla úroda poľnohospodárskych kultúr, ktoré boli zasiaté pred otcovou smrťou.

³² Napríklad u Valachov č. 274 sa v zastupovaní striedali všetky tri nevesty. U ďalších Valachov č. 281 zastupovala gazdinú v lazničkej usadlosti mladšia nevesta, čo zariadil gazda rodiny, pretože staršia nevesta sa nechcela podriaďovať jeho príkazom. V rodine Stachovcov z troch neviest zastupovala gazdinú prostredná — Bernátova žena. Zvýšenú pozíciu tejto dvojice zabezpečoval vojnový invalidný dôchodok Bernáta, z ktorého časť odovzdával otcovi (na útraty v krčme). U Stachovcov porušili rodinnú hierarchiu aj tým, že Bernát so ženou spával v izbe spolu s rodičmi, kým najstarší syn v komore. Po rozdelení majetku matka zostala v opatere Bernáta, a nie u najmladšieho syna, čím v oboch prípadoch narušili všeobecnú zvyklosť. V rodine Sásovcov č. 290 a Červenákovcov č. 332 v spoločnej domácnosti žila okrem nevesty aj dcéra s prístavkom. Pri ich ustavičnej rivalite zástupkyňa gazdinej nebola ustanovená. Oboje mladé ženy sa vo vykonávaní tejto funkcie striedali.

Charakteristickým znakom rodiny tohto typu je, že sa deľba uskutočňuje priebežne v každej generácii. Po smrti rodičov sa majetok rozdelí a ich potomci začínajú hospodáriť samostatne. Segmentáciou sa spravidla dáva základ malým, individuálnym rodinám, avšak tým, že osamostatnené manželské páry spoločne hospodária so svojimi deťmi aj po ich sobášoch,³³ rozrastajú sa opäť na viacgeneračnú rodinu, ktorá na rozdelenie vyčkáva do smrti rodičov.

V súvislosti s týmto typom rodiny uvediem niekoľko poznámok k spôsobu rozdelenia majetku.

Ak pri deľbe nežije už ani jeden z rodičov, majetok sa rozdelí celý. V prípade, že pri deľbe žije ešte matka, ponecháva si časť majetku,³⁴ na ktorom hospodári samostatne alebo spoločne s tým, v opatere koho zostala. Ak sa rozdelí celý majetok, ale matka ešte žije, deti jej vyplácajú „komenciu“.³⁵ Nárok na dedičský podiel z rodinného majetku majú všetci príslušníci rodiny, teda aj dcéry, ktoré po vydaji prechádzajú do rodiny svojho muža. Starší informátori uvádzajú, že právo dediť pôdu mali v minulosti len mužskí potomci rodiny a dcéry iba v prípadoch, ak žili so svojim prístavkom na usadlosti rodičov. Napríklad v rodine Vicianovcov v Litave, ktorá sa rozdelila r. 1919, pôda pripadla iba synom, dcéry sa na podieloch z nej nezúčastňovali. Túto zvyklosť potvrdzujú aj mnohé príklady z Hrušova, ktoré uvádzajú starší informátori, a prejavuje sa to i na mnohých skúmaných rodinách, kde podiel dcér býval neúmerne nižší oproti tým, ktoré pripadli synom. Až v súčasnosti, keď je o pôdu menší záujem, nebýva rozdiel v podieloch synov a dcér.

Nárok dcér, ktoré po vydaji odišli z domu, na podiel zo stavebných objektov, podobne aj na hospodárske zvieratá, nebol vo všetkých obciach ustálený rovnako. Koncom 19. stor. sa uplatňoval ešte len zriedkavo. Dcéry, ktoré po vydaji odišli z domu, nededili hospodársky inventár ani súčasť interiérového zariadenia. Spôsob, podľa ktorého sa pôda medzi rodinných príslušníkov rozdelí, býva rozmanitý. Závisí jednak od štruktúry vlastnenej pôdy, v ktorej sa rozlišuje na do budnúť časť a z dedenú časť — táto sa ďalej člení na otcovskú a materinskú — jednak od počtu a zastúpenia jednotlivých pohlaví rodinných príslušníkov, medzi ktorých sa má pôda rozdeliť atď. Tam, kde je všetok majetok zdedený, otcovská časť pripadá synom a materinská dcéram. Dbá sa pri tom, aby podiely synov neboli menšie než podiely dcér, pričom

³³ V prvých desaťročiach tohto storočia k sobášu vnukov (najmä najstarších) dochádza v mnohých prípadoch ešte pred deľbou rodiny, ako napríklad v rodine Mihálikovcov v Hrušove (schéma 1). Spôsobuje to pri vysokom veku, ktorého sa niekedy dožíva hlava rodiny, pomerne skoré uzavieranie manželstva.

³⁴ Obyčajne tú časť majetku, ktorú získala ako dedičský podiel po svojich rodičoch. Keďže materinská časť rodinného majetku pripadá dcéram, tieto sa pri vyššom priemernom veku žien dostávajú k užívaniu dedičského podielu oveľa neskoršie ako synovia. Nebývajú preto zriedkavé prípady, že podiel po matke neprechádza na dcéru, ale prípadne priamo jej vydatej vnučke.

³⁵ Pri deľbe sa presne určí, z akého množstva tých-ktorých naturálií a peňazí, prípadne iných služieb bude „komencia“ pozostávať.

obrátený pomer býval bežný.³⁶ Nárok na podiel z nadobudnutého majetku mali len synovia.

Keďže pri dožívaní starších, ale aj pri presadzovaní novších zvyklostí sa z prípadu na prípad stretávame s rozdielnym spôsobom rozdelenia rodinného majetku, nemožno túto problematiku ďalej podrobnejšie na tomto mieste rozoberať. Zasluguje si však osobitné spracovanie, pretože v mnohom dokresľuje vývoj rodinnej inštitúcie.

Pri predchádzajúcom rodinnom type som upozornil, že vydaté dcéry sa nezúčastňovali na dedičstve z majetku svojich rodičov. Začiatkom tohto storočia sa v súvislosti s ďalším rodinným typom stretávame s porušovaním tejto právnej zvyklosti. Preto zmienku si ešte zaslúži upozornenie na súvislosť dedičského podielu dcér s procesom individualizácie rodiny. Dotýka sa to tých dcér, ktoré žijú ako nevesty v nerozdelennej domácnosti v rodine svojho muža. V prvej fáze tohto procesu pozorujeme, že ho bežne nechávali v prechodnom užívaní niektorého zo svojich príbuzných, a to bez nároku alebo len za minimálnu protihodnotu. Postupne však začali dcéry dedičstvom získaný majetok preberať pod vlastné spravovanie. Obyčajne ho prenajímali z polovice, svoju časť úrody predali a získané peniaze predstavovali osobitné vlastníctvo tejto manželskej dvojice, ktorá pritom žila v nerozdelennej rodine. Samostatne začínali užívať túto pôdu až po osamostatnení. Pôda, ktorú získala nevesta dedičstvom po svojich rodičoch, v nijakom prípade sa nepričleňovala k majetku rodiny, do ktorej sa vydala a žila v spoločnej domácnosti na ich hospodárstve. Dcéry mali nárok na dedičský podiel už aj po predčasne zomrelej matke. Ako v nasledujúcich poznámkach ešte upozorním, takáto príležitosť sa v nejednom prípade využila na osamostatnenie mladej manželskej dvojice pred deľbou majetku rodiny, s ktorou dovtedy žila v spoločnej domácnosti.

Popri všeobecnej tendencii rodičov, že sa majetok pri tomto rodinnom type delil v prevažnej miere až po ich smrti (alebo už po smrti jedného z nich, obvykle otca, ktorý figuroval ako vlastník usadlosti), prejavovala sa aj tendencia osamostatnenia mladej generácie, a to nielen z existenčnej závislosti za života rodičov, ale aj zo závislosti od rodičovského majetku vôbec.

Spoločné hospodárenie viacerých rodín na usadlosti rodičov bolo sprevádzané rozličnými konfliktmi v rodine, ktoré vyúsťovali v snahu mladšieho pokolenia po uplatnení svojej samostatnosti. Využila sa na to každá vhodná príležitosť, akou bola napríklad možnosť odísť na majetok po predčasne zomrelej matke alebo otcovi jedného z manželov, na dedičský podiel po rodičoch nevesty, na kúpený majetok (obyčajne na splátky) alebo prepísaný mladým priamo od starých rodičov. V niekoľkých prípadoch sa vyskytol aj odchod ženatého syna od rodičov na prístavky. S osamostatnením pred deľbou rodinného majetku sa častokrát

³⁶ Napríklad v rodine Brindzovecov v Hrušove č. 247 sa pôda rozdelila medzi troch synov a jednu dcéru. Otcovská časť sa rozdelila na troje a materinská mala prípadnú dcéru. Keďže materinský diel bol väčší než jedna tretina otcovského, zvyšok, ktorý ho presahoval, rozdelili ešte na štyri časti, ktoré si potom pričlenil každý k svojmu podielu.

Ak pri väčšom počte dcér bola materinská časť neúmerne malá oproti otcovskej, táto pripadla obvykle celá najmladšej dcére a starším sa vyčlenila pôda z otcovského.

stretávame aj vtedy, ak nebola podobná možnosť získať osobitný majetok. Mladí odchádzali od rodičov *na hospodu* — do prenajatého bytu, pretože hospodárske osamostatnenie od rodičov pred deľbou majetku je zákonite sprevádzané aj samostatným bývaním — hoci boli nútení žiť z ná denníctva, sezónneho a v lepšom prípade trvalého zamestnania, kým mohli uplatniť svoj nárok na dedičský podiel.

K osamostatneniu pred deľbou rodinného majetku došlo v Hrušove asi v jednej štvrtine rodín, ktoré začínali hospodáriť spoločne s rodičmi na ich usadlosti. Nie je bez zaujímavosti, že takmer v každom prípade predčasné osamostatnenie pred deľbou sprevádzala prítomnosť ďalších súrodencov s ich rodinami na rodičovskom majetku. Predčasné osamostatnenie bolo v nejednom prípade motivované aj uzavretím ďalšieho manželstva niektorého z ovdovených rodičov.

III. Proces individualizácie rodiny so snahou vytvoriť samostatnú hospodársko-spoločenskú jednotku, ktorej zloženie nepresahuje rámec malej, individuálnej rodiny, má v skúmanej oblasti zhruba asi do skončenia druhej svetovej vojny osobitné črty. Pri nedostatku pracovných príležitostí v priemysle a v ďalších hospodárskych odvetviach vyplývajú tieto skutočnosti z celkového poľnohospodárskeho charakteru skúmanej oblasti a zo všeobecnej tendencie, ktorá sa prejavovala v spoločnom hospodárení rodičov s rodinami ich sobášených detí až do rozdelenia majetku po ich smrti. Do skončenia druhej svetovej vojny bolo pomerne zriedkavé nielen osamostatnenie bezprostredne po sobáši, ale aj pred deľbou rodinného majetku. Ak k nemu predsa dochádzalo, predchádzajúce poznámky potvrdzujú, že bolo výsledkom výnimočných a náhodných okolností, ktoré porušovali všeobecnú zvyklosť tým, že sa vymykali z jej rámca. Až v posledných 10—15 rokoch, prístupajúcich pracovných a zárobkových možnostiach v mimoroľníckych odvetviach národného hospodárstva a narušovaním zaužívaných dedičských zvyklostí, prenikajú do procesu individualizácie rodiny kvalitatívne nové impulzy. Až v tomto poslednom období je pokles početnosti členov rodiny v skúmanej oblasti popri znižujúcej sa pôrodnosti predovšetkým výsledkom delenia rodín.³⁷

V súčasnosti sa v oblasti Krupinskej vrchoviny formuje typ rodiny, pri ktorom rodinní príslušníci bezprostredne po uzavretí manželstva alebo krátko po ňom vytvárajú osobitné domácnosti a ich rodičia zostávajú žiť ako samostatná hospodársko-spoločenská jednotka. Spoločné hospodárenie rodičov s rodinami

³⁷ Na pokles početnosti členov rodiny súvisiaci s procesom jej delenia, najmä vplyvom kapitalizácie a socializácie dediny poukazuje A. G. Charčev, *Brak i semja v SSSR — Opyt sociologičeskogo issledovanija*, Moskva 1964, 215. Autor pri skúmaní týchto súvislostí využil popri množstve údajov z etnografických výskumov rodiny v roľníckom prostredí aj štatistiky, ktoré potvrdzujú, že kým robotnícka rodina si zachováva relatívnu stabilitu v početnosti jej členov zásluhou ustáleného zloženia, príčinou znižujúcej početnosti členov roľníckej rodiny je predovšetkým intenzívna individualizácia tzv. nerozdelených rodín.

ich detí je krátkodobé (4 až 6 rokov) a iba ojedinele aj v priebehu viacerých rokov. Podmienené je predovšetkým nedostatkom prostriedkov potrebných na založenie osobitných domácností. V súčasnosti sa len vo výnimočných prípadoch stretávame s viacerými sobášanými potomkami v spoločnej domácnosti s rodičmi³⁸ a spoločné hospodárenie dvoch alebo viacerých bratov s ich rodinami aj po smrti rodičov sa už nevyskytuje. Typ rodiny, ktorý sa v súčasnosti formuje, iba zriedkakedy presahuje vo svojom zložení rámec malej, individuálnej rodiny, pretože len čo sa rozrastie rodina na viac ako dve generácie, dochádza k segmentácii.

Individualizácia malých rodín sa nám nejaví len ako ekonomická nevyhnutnosť, ale širšie, slobodnejšie sa narúšajú predchádzajúce rodinné vzťahy. Nastupuje emancipácia mladej generácie, ktorá oddelením vytvára samostatnú hospodársko-spoločenskú jednotku so základnými elementami pokrvného a príbuzenského zloženia rodinných príslušníkov. Aj existencia viacgeneračných rodín je na nových základoch a v podstate sa kryštalizuje na dobrovoľnom spolunažívaní rodičov s rodinami ich potomkov v spoločnej domácnosti pri rozličných zdrojoch príjmov jednotlivých členov rodiny.³⁹ Tieto nové črty rodiny sú výsledkom oslabenej hospodárskej závislosti od rodinného majetku, ktorá spôsobuje emancipáciu už aj dorastajúcej mládeže.

Z á v e r

Formy rodinného života, ktoré nachádzame v roľníckom prostredí Krupinskej vrchoviny, sú odrazom celkových hospodársko-spoločenských a sídelných pomerov, ako aj ich oneskoreného vývoja. Keďže vo svojom príspevku sledujem iba niektoré črty rodinného života a vychádzam z materiálu, ktorý som získal výskumom v teréne, je prirodzené, že za takejto situácie nemôže byť snahou uvedených zistení riešiť problematiku zmien v rodine komplexne a v celej šírke. Účelom príspevku je rekonštrukcia základných typov rodiny, ktoré sa vyskytujú v období od konca 19. stor. po súčasnosť.

Zhruba asi do skončenia druhej svetovej vojny charakterizujú rodinný život v oblasti Krupinskej vrchoviny črty závislosti vo vzťahoch medzi rodičmi a deťmi. Všeobecná tendencia sa prejavovala v spoločnom hospodárení rodičov s rodinami ich sobášaných detí, a to všade, kde rozsiahlosť hospodárskej usadlosti vytvárala na to primerané podmienky.

Závislosť detí od rodičovského majetku má svoju hospodársku i sociálno-právnu stránku. Na jednej strane vyplýva z nedostatku vhodných pracovných

³⁸ Medzi skúmanými rodinami v Hrušove som iba v jednom prípade zaznamenal v čase výskumu s rodičmi ich dvoch sobášaných potomkov. Okrem ženatého syna s rodinou žila v spoločnej domácnosti tejto rodiny aj vydatá dcéra s prístavkom a s ich deťmi.

³⁹ Napríklad v Hrušove rodičia s nevestou alebo s vydatou dcérou (ktoré žijú s nimi v spoločnej domácnosti) pracujú na vlastnej usadlosti a ich synovia alebo zaťovia sú prevažnú časť roka alebo celoročne zamestnaní. Príjmy zo zárobkov mimo vlastného hospodárstva slúžia na zaplatenie daní, na nákup umelých hnojív, na stavbu nového domu atď. a z vlastnej hospodárskej usadlosti získavajú potravinové články pre všetkých príslušníkov rodiny.

a zárobkových možností v priemysle a v iných hospodárskych odvetviach a na druhej strane je vyjadrená tým, že rodičia si ponechávajú nerozdelenú usadlosť vo svojom vlastníctve a v neohrozenom rozhodovaní do konca života, čím nevyhnutne pripútavajú k sebe rodiny svojich potomkov, ktorí si právo na dedičský podiel môžu nárokovať až po smrti rodičov. Ak v zložení rodiny nachádzame viacerých ženatých synov, ktorí sa rovnakou mierou zúčastňujú na zveľaďovaní a užívaní rodinného majetku, táto skutočnosť neodráža len ich existenčnú závislosť od majetku, ale je potrebné vidieť v nich predovšetkým aj rovnocenných dedičov tohto majetku. Vytvárajú sa tým podmienky na rozšírenie počtu generácií v zložení rodiny a v konečnom dôsledku sa nám takéto rodinné zloženie javí ako spoločné hospodárenie viacerých rodín. Nevesta (resp. prístavok) prichádza už do existujúcej rodiny svojho muža (ženy), v ktorej žijú jeho rodičia, bratia a ďalší príbuzní. Tým, že sa mladá manželská dvojica od rodičov neoddeľuje (hospodársky, ani bývaním), stáva sa iba jedným článkom tejto širšej rodiny, ktorá realizuje základné rodinné funkcie ako celok a na mladý manželský pár pripadá iba časť z nich.

S uvedenými hospodárskymi a sociálnoprávnymi črtami rodinného života sa nestretávame iba v oblasti Krupinskej vrchoviny; zaznamenali sa aj v mnohých ďalších oblastiach Slovenska. Zisťujeme, že etnografická a právnohistorická literatúra, ktorá sa dotýka problematiky rodinného života na Slovensku, najviac pozornosti venovala práve viacgeneračným — rozšíreným rodinám. Pri tejto príležitosti nemienim podrobnejšie hodnotiť doterajšie výsledky štúdia spomínanej problematiky, chcem iba upozorniť, že i napriek sústredenému záujmu o ňu zostáva naďalej neujasnená typológia, ako aj používaná terminológia viacgeneračných — rozšírených rodín. Preto i typologickú analýzu materiálu z oblasti Krupinskej vrchoviny a zvolenú terminológiu treba chápať len ako príspevok k riešeniu tejto problematiky.

Na podklade zvolených kritérií — zloženie rodinných príslušníkov, spôsob, ako dochádza k segmentácii rodiny, dedičské zvyklosti, existujúce vzťahy v rodine, jej vnútorná organizácia, postavenie jednotlivých príslušníkov v rodine atď. — bolo možné analýzou materiálu získaného výskumom v teréne rekonštruovať v skúmanej oblasti pre obdobie od konca 19. stor. po súčasnosť tri základné rodinné typy.

I. Najstarším, v súčasnosti sa už nevyskytujúcim, ale ešte v tomto storočí bežným, bol typ viacgeneračnej rodiny, pre ktorý sú v príspevku opísané štyri rodiny (pozri schému 3, 4 a 5). Doterajšie výsledky naznačujú, že všetky štyri uvedené rodiny charakterizujú mnohé spoločné črty. Bez výraznejších diferencií je u nich organizácia a deľba práce, hierarchia postavenia jednotlivých príslušníkov rodiny, dedičské zvyklosti, jednotný typ domu atď. Z hľadiska vymedzenej problematiky tohto príspevku sa do spoločného rodinného typu zaraďujú predovšetkým týmito spoločnými črtami:

Všetci mužskí potomci, ktorí uzavretím manželstva zakladajú ďalšie rodinné jednotky, zostávajú v spoločnej domácnosti s rodičmi na ich hospodárstve. Pri nedostatku mužských potomkov sa v rodine vyskytujú aj prístavkovia. Rodina

tohto typu sa rozrastá do troch-štyroch generácií a počet jej členov dosahuje niekedy vyše 30 duší. K rozdeleniu rodiny nedochádza v niektorých prípadoch v priebehu viacerých generácií za sebou. Jej segmentácia je poznačená ešte ďalšou, pre vymedzenie rodinného typu rovnako významnou črtou. Deľbu uskutočňuje obyčajne staršia generácia v zložení rodiny, ktorá sa oddeľuje spoločne aj so svojimi sobášnymi potomkami. Segmentáciou sa takto nedáva základ malým, individuálnym rodinám, ale opäť sú to viacgeneračné — rozšírené rodiny, avšak oproti pôvodnej so zúženým príbuzenským okruhom a menším počtom rodinných príslušníkov.

Pri segmentácii rodiny tohto typu nie je počet rovnakých dielov, na ktoré sa majetok rozdelí, určovaný počtom rodinných príslušníkov alebo počtom malých rodín, žijúcich pri deľbe v spoločnej domácnosti na nerozdelenom majetku, ale počtom príslušníkov najstaršej generácie.

Existenciu tohto rodinného typu charakterizuje cyklický priebeh s tromi základnými fázami — vytváranie zárodku, jeho narastanie a segmentácia, čo platí všeobecne a teda aj pre ostatné uvádzané typy rodiny. Príspevok sa preto nedotýka iba fázy krátko pred deľbou a základných princípov rozdelenia. Aby sa mohla načrtnúť jeho súhrnná klasifikácia, sleduje aj princípy, na základe ktorých sa po segmentácii vytvára jadro nových hospodársko-spoločenských jednotiek. Dôležitosť poznania tejto fázy je o to významnejšia, že sa tu môže najvýraznejšie prejavíť životaschopnosť tej-ktorej formy rodinného života, či už zachovávaním tradičných zvyklostí alebo pod tlakom zmenených hospodársko-spoločenských pomerov sa prejavuje tendencia ich narušovania.

II. V období od konca 19. stor. zhruba asi do skončenia druhej svetovej vojny prevládajúcim bol v oblasti Krupinskej vrchoviny typ rodiny, pri ktorom sa aj naďalej prejavovala všeobecná tendencia spoločného hospodárenia rodičov s rodinami ich sobášnych potomkov. Zachováva si mnoho spoločného s predchádzajúcim typom rodiny, avšak niektoré základné črty spôsobujú jeho typologickú odlišnosť. Pri tomto type rodiny mužskí potomci zostávajú po sobáši v spoločnej domácnosti s rodičmi na ich hospodárstve. Dcéry po vydaji prechádzajú do rodiny svojho muža a na rodičovskom hospodárstve zostávajú iba v prípade nedostatku mužských potomkov. Keďže na rodinnom hospodárstve zostávajú obvykle všetci mužskí potomci, počet rodinných príslušníkov dosahuje pri tomto rodinnom type okolo 20 duší (pozri schému 1 a 2).

Predstaviteľom rodiny býva otec (alebo starý otec), ktorý si zachováva neohrozenosť v rozhodovaní o takmer všetkých rodinných záležitostiach až do svojej smrti. Pri jeho predčasnom úmrtí preberá funkciu hlavy rodiny jeho žena alebo najstarší syn. Obdobie spoločného hospodárenia rodiny tohto typu je oproti predchádzajúcemu ustálené. K rozdeleniu dochádza spravidla po smrti rodičov (niekedy už po smrti jedného z nich, obyčajne otca, ktorý figuruje ako vlastník usadlosti). Charakteristickým znakom rodiny tohto typu je, že sa deľba uskutočňuje priebežne v každej generácii. Po smrti rodičov sa majetok rozdelí a ich potomci začínajú hospodáriť samostatne. Segmentáciou sa zväčša vytvárajú malé, individuálne rodiny, avšak tým, že osamostatnené manželské páry spoločne

hospodária so svojimi deťmi aj po ich sobáši, rozrastajú sa opäť vo viacgeneračnú rodinu, ktorej rozdelenie sa uskutočňuje po smrti rodičov.

III. V posledných 10—15 rokoch pri stúpajúcich pracovných a zárobkových možnostiach v mimorodinných odvetviach národného hospodárstva a narušovaním zaužívaných, dedičských zvyklostí prenikajú do procesu segmentácie a individualizácie rodiny kvalitatívne nové impulzy. V súčasnosti sa v oblasti Krupinskej vrchoviny formuje typ rodiny, pri ktorom rodinní príslušníci bezprostredne po uzavretí manželstva alebo krátko po ňom vytvárajú osobitné domácnosti a ich rodičia zostávajú žiť ako samostatná hospodársko-spoločenská jednotka.

Individualizácia malých rodín sa nejaví len ako ekonomická nevyhnutnosť, ale širšie, slobodnejšie sa narúšajú predchádzajúce rodinné vzťahy. Nastupuje emancipácia mladej generácie, ktorá oddelením vytvára samostatnú hospodársko-spoločenskú jednotku so základnými elementami pokrvného a príbuzenského zloženia rodinných príslušníkov. Aj existencia viacgeneračných rodín je na nových základoch a kryštalizuje sa v podstate na dobrovoľnom spolunažívaní rodičov s rodinami ich potomkov v spoločnej domácnosti pri rozličných zdrojoch príjmov. Tieto nové črty rodiny sú výsledkom oslabenia hospodárskej závislosti od rodičovského majetku, ktoré spôsobuje emancipáciu už aj dorastajúcej mládeže.

V oblasti Krupinskej vrchoviny sa v súčasnosti stretávame s týmito základnými, paralelne vedľa seba existujúcimi pôdorysmi zloženia rodín:

1. manželský pár a ich slobodné deti,
2. manželský pár, ich slobodné deti a rodičia, prípadne aj starí rodičia jedného z manželov,
3. manželský pár, ich ženatý syn (alebo vydatá dcéra) s deťmi, prípadne aj rodičia jedného z manželov,
4. manželský pár (alebo jeden z ovdovených manželov) — sami, ich sobášené deti žijú v osobitných domácnostiach.

Pri výskume 94 rodín v obci Hrušov r. 1964 zhruba asi 60 % domácností pozostávalo z jednej až dvoch generácií, v zložení ktorých boli na jednej strane manželský pár a ich slobodné deti a na druhej strane samostatné manželské páry, ktorých sobášené deti žijú v osobitných domácnostiach. Aj napriek tomu, že individualizácia citeľne narušila pôvodnú štruktúru rodiny, výskum v obci Hrušov ukázal, že ešte stále pripadá asi 40 % na trojgeneračné až štvorgeneračné rodiny. Tieto sú však čoraz častejšie prejavom dobrovoľného spolunažívania než prejavom závislosti akéhokoľvek hospodársko-sociálneho charakteru.

Vývin, ktorý som rekonštruoval na jednotlivých typoch rodiny v oblasti Krupinskej vrchoviny od konca 19. stor. po súčasnosť, je sprevádzaný ustavičným poklesom početnosti rodinných príslušníkov žijúcich v spoločnej domácnosti. Popri znižujúcej sa pôrodnosti je to predovšetkým dôsledok delenia rodín.

The forms of the family life which can be found in the peasant's milieu of the Krupina Highlands reflect the total economic-social conditions as well as the residential situation and the delayed development of these factors. As the author in his article is following only some features of the family life and is using the material gained by investigation in the field, it is naturally that he does not solve the problems of the family changes in the whole. The main aim of this article is the reconstruction of fundamental family types existing in the period from the end of the 19th century up to now.

The family life in the Krupina Highlands is characterized by the features of dependent relations between parents and children probably to the end of the 2nd World War. The general tendency to common farming of parents and families of their married children is to be found especially there where the extent of the farmstead forms the suitable conditions. The dependence of the children on the parents' property has its economic as well as its social-legal side. On one hand it is a consequence of the lack of the suitable working and earning possibilities in the industry and other economic branches and on the other hand it is expressed by the fact that the undivided estate is kept as parents' property with the unlimited parents' right of decision to the end of their life. Through this fact the descendants' families are closely bounded to them, because only after the parents' death the children can claim the right for the hereditary share. When we can find more married sons in the family composition who share in the same grade on using and augmentation of the family estate this fact does not reflect their existential dependence on the estate only, it means, that they are the equivalent hereditors as well. By this fact are formed the conditions for enlargement of the number of generations in the family composition and in final consequence such kind of the family composition is to be seen as common farming of more families. The bride (or son-in-law) is coming into the already existing family of her husband (wife) where her or his parents, brothers and other relatives are living. Because of not separating of the young married couple from the parents (neither economically nor in dwelling) this couple becomes only one part of this broader family which realizes the fundamental family functions as a whole and the young couple is sharing on them only.

We do not meet the above mentioned economic and social-legal features of the family life in the area of the Krupina Highlands only, they were registered in many further regions of Slovakia as well.

We find out that the ethnographic and the legal-historical literature touching the problems of the family life of Slovakia paid the strongest attention just to multi-generations enlarged families. This opportunity is used by the author not to detailed appreciation of the up to date results, he tries only to call attention to the fact that in spite of the concentrated interest in this question the typology and the used terminology of the above mentioned families still remains unsolved. That is why the typological analysis of the material from the area of the Krupina Highlands and the chosen terminology has to be regarded as the contribution to the solution of this problem only.

On the basis of the chosen criteria — composition of the family members, the way of coming to family segmentation, hereditary usages, existing family relations, the interior family organisation, the position of the individual family members etc. — it was possible to reconstruct 3 basic family types for the period from the end of the 19th century up to now by means of the analysis of the material gained by investigation in the field.

1. The oldest multi-generations family type no more existing at present but usual in this century — is described on the example of 4 families (see schema No. 3, 4, 5). Up to date results of investigation indicate that all 4 mentioned family types are characterized by many common features.

They are characterized by work organisation, as well as work division, hierarchy of the position of the individual family members, hereditary usages, universal house type etc. without any outstanding differences. The above mentioned families belong from the point of view of the limited problems of this contribution to the common family type first of all on the basis of the following common features:

All male descendants who after their marriage found further family units, remain in the common household with parents on their farm. The sons-in law are members of the family in case of lack of male descendants. This family type will be enlarged to 3—4 generations and the number of its members counts sometimes to 30 persons. It does not come to the division of the family in some cases nor in the period of several generations one after other. The segmentation of this family is sometimes marked by further feature important for the determination of the family type. The division is realized usually by the older generation in family composition, which separates together with its married descendants. In such a way the segmentation does not give a basis to the small, individual families, but to multigenerations, enlarged families on the opposite to the previous family type with narrower circle of relatives and with smaller number of family members. By segmentation of this family type

the number of the same parts of the divided estate is not given by the number of the family members or by number of small families living by division in the common household, but by number of the members of the oldest generation.

The existence of this family type is characterized by the cyclical course composed of 3 basic phases — creating of the germ, its enlargement and segmentation — what is valid generally and for the other already mentioned family types as well. That is why this contribution touches only the phase before the division and the basic principles of division. In order to indicate its total classification, this contribution is dealing also with the principles which form the core of the new economic-social units. It is important to comprehend this phase because of the fact that the vitality of the respective form of the family life may be manifested in the most expressive way, either by conservation of the traditional usages, or whether there is the tendency to affect these forms under the pressure of the changed economic-social situation.

II. The family type with the general tendency to the common farming of the parents with their married children is prevailing in the region of the Krupina Highlands in the period from the end of the 19th century to the end of the 2nd World War.

Besides some basic features which create the typological distinction of this type it has much in common with the previous family type. This type is characterized by remaining of the male descendants in the common household with their parents. The daughters after their marriage leave for the family of their husbands — they remain on the parental estate only in that case when there is lack of the male descendants. As all male descendants usually remain on the parental estate, the number of the members of the family reaches by this family type into 20 souls (see schema 1, 2).

The representative of the family is father (or grandfather) who preserves himself the right of decision nearly about all family affairs until his death. His wife or his oldest son takes over his function of the family head after his prematured death. This period of the common farming of the family is characterized by stabilization in comparison with the previous type. The division appears in practice after the parents' death (sometimes even after the death of one of them usually father, who is the owner of the estate). This family type is marked by the characteristic feature of running division in every generation. After the parents' death the estate is divided and their descendants begin to farm as independent owners. By this segmentation little individual families are created but because of the fact that the individual married couples live together with their children also after their marriage, in further development they enlarge to the multi-generations family which is divided after the parents' death only.

III. The impulses new in quality are penetrating into the process of segmentation and in individualization of the family in the last 10—15 years because of the increasing working and earning possibilities in the unagricultural branches and by disturbing of the fixed herited usages. At present the new family type is formed in the area of the Krupina Highlands marked by the fact that the family members create immediately after their marriage or shortly after it, individual households and their parents remain to live alone as an independent economic-social unit.

The individualization of the small families is not shown as the economic inevitableness only, but the previous family relations are disturbed as well. The emancipation of the young generation appears by creating of the independent economic-social unit marked with basic elements of kinsman and akin composition of the family members, by means of separation.

Also the existence of the multi-generations families is founded on new bases, i. e. the voluntary co-habitation of the parents together with the families of their descendants in the common household; they have various sources of income.

These new features are seen as the result of weakening of the economic dependence on the parents' estate. This fact is the reason of the emancipation even of the rising generation.

At present we can find these following parallel existing ground-plans of the family composition in the area of the Krupina Highlands:

1. married couple and their single children,
2. married couple, their single children and parents — eventually grand-parents of the husband or of the wife,
3. married couple, their married son (or daughter) with children — eventually husband's or wife's parents,
4. married couple (eventually widowed husband or wife) — alone their married children live in separated households.

In the year 1964 ...

... By investigation of 94 families in the village Hrušov (district Zvolen) was found out that probably 60% of the households consisted of one — two generations composed of the married couple and their single children or of the independent married couples; their married

children live in separated households. In spite of the fact that the original structure of the family was strong disturbed by individualization, the investigation in the village Hrušov showed that probably 40 % of the families were composed of 3 or 4 generations. This is mostly caused by voluntary co-habitation and not by dependence of any economic-social character.

The development reconstructed on the several family types in the area of the Krupina Highlands from the end of the 19th century up to now is followed by permanent decline of the number of the family members living together in the common household. First of all besides the falling birth-rate it is the result of the division of the families.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания XV, 1967, № 3
Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы д-р Божена Филова и Вера Носальова
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang XV, 1967, Nr. 3 Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume XV, 1967, No 3
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné XV, 1967, No. 3. Paraît quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník XV, 1967, číslo 3. — Vychádza štyri razy do roka
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová

Redakčná rada: prof. Dr. Rudolf Bednárík, Dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová,
Dr. Soňa Kovačevičová, Dr. Jaroslav Kramářík, Dr. Michal Markuš, Dr. Ján Mjartan, prom.
hist. Štefan Mruškovič, doc. Dr. Ján Podolák

Redaktorka časopisu Klára Vloššáková

Technická redaktorka Ladislava Haplová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—

Výmer PIO 2385/49-III/2 — V-06*71190

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967